

1869 TARİHLİ BİR SAYIM LİSTESİ IŞIĞINDA İSTANBUL VAKIF KÜTÜPHANELERİ

THE ISTANBUL WAQF LIBRARIES IN THE LIGHT OF A CENSUS LIST DATED 1869

Geliş Tarihi: 19.02.2022 Kabul Tarihi: 25.05.2022

✉ **NİLÜFER ATEŞ**
DR. ÖĞR. ÜYESİ
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
orcid.org/0000-0002-5101-546X
nilufer.ates@yobu.edu.tr

ÖZ

Osmanlı coğrafyasında XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar kitap vakıfları yoluyla kütüphaneler tesis edilmiştir. Vakıfların hâmilliğinde kurulan bu kütüphaneler, asırlar boyunca ilim tâliplerine hizmet sunmuşlar ve hukukî hüviyetlerine bağlı olarak kitap birikiminin sonraki nesillere intikal etmesini sağlamışlardır. İstanbul, Osmanlı dönemi vakıf kütüphaneleri açısından en zengin şehir olma özelliğine sahiptir. Cami, medrese, mektep, tekke gibi kurumlarda oluşturulan kütüphanelerin yanı sıra müstakil kütüphanelerin de en seçkin örnekleri İstanbul'da vücuda getirilmiştir. Bu makalede, 1869 yılında hazırlanmış bir sayım listesi çerçevesinde İstanbul'da faaliyet gösteren vakıf kütüphaneleri incelenmiştir. Osmanlı'da vakıf kütüphane uygulamasının arka planında yer alan kitap vakfetme kültürü açıklanarak konuya giriş yapılmıştır. Ardından İstanbul'da vakıf kütüphanelerinin dağılımı, özellikleri, kitap istatistiği değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada Osmanlı başşehrinin belirli bir dönemdeki vakıf kitap birikiminin genel manzarası ortaya konulmuştur. Söz konusu kütüphanelerin muhataplarının, medrese öğrencileri ve mezunları gibi belirli bir eğitim düzeyine sahip kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Vakıf Kütüphaneleri, Osmanlı Dönemi, İstanbul, Kitap Sayımı.

ABSTRACT

Libraries were established through book waqfs in the Ottoman territory from the 15th century to the beginning of the 20th century. These libraries, which were established by the waqf's ownership, have served the aspiring scholars for centuries and have ensured that the book heritage has been passed on to the next generations depending on their legal identity. Istanbul has the most prosperous city in terms of having waqf libraries in Ottoman period. In addition to the libraries founded in institutions such as mosques, madrasahs, schools, dervish lodges, the most outstanding examples of individual libraries were established in Istanbul. In this article, the waqf libraries being active in Istanbul within the framework of a census list prepared in 1869 are examined. The book donation culture, which is being in the background of the waqf library application in the Ottoman Empire, was explained and an introduction was made to the subject. Then, the distribution, characteristics and book statistics of the waqf libraries in Istanbul were evaluated. As a result, in this study, the general view of the waqf book accumulation of the Ottoman capital city in a certain period is presented.

Keywords: Islamic History, Waqf Libraries, Ottoman Period, Istanbul, Book Count.

SUMMARY

Throughout history, the waqf institution has had a wide range of applications in Muslim societies. Almost everything that society needs and demands to be met has become the subject of foundation. Fiqh scholars, who debated whether the chattels could be donated or not as part of waqf law, allowed the book foundation in earlier periods. The situation laid the groundwork for the birth of waqf libraries. It is seen that scholars, book-loving administrators, and bureaucrats desire to put their book accumulation in a position that others can benefit from after them, and they implement this through the waqf. Donating books and thus establishing libraries is a continuation of the previous Turkish-Islamic tradition in Ottoman social and cultural life. However, book waqfs have shown a unique development period from the 15th century to the beginning of the 20th century. It is possible to classify the book waqfs of the Ottoman period into 6 groups in terms of the location where they are allocated: mosque/masjid, madrasah, turbeh, dervish lodge/zawiyah, palace, and detached place.

By the middle of the 19th century, Istanbul was equipped with many waqf libraries, large and small, during the last four centuries. Undoubtedly, this situation emerged on the basis of the meaning attributed to the relationship between the waqf and the book. In this century, it is a matter of curiosity how the foundation libraries were distributed in the capital city, their working characteristics, and the situation of the book stocks. Each of these institutions established with waqfs had functioning legislation and service capacity independent of the others.

After the Tanzimat, census processes were carried out to determine the book stocks of the libraries in Istanbul and the provinces. A census list containing overall data on the general condition of Istanbul's waqf libraries is available in the BOA. The census was carried out during the reign of Sultan Abdulaziz (1861–1876). The archival document, which was prepared on 2 Shaban 1286/7 November 1869, contains statistics about 55 waqf libraries in Istanbul. In the list, Istanbul waqf libraries are classified into three groups: the main libraries with the books arranged, the non-main libraries with the books arranged, and the non-main libraries with the books not arranged. In this article, considering this classification, Istanbul's waqf libraries and their main features are detailed, and the data given in the attached tables are analyzed and evaluated. Cataloged large libraries are the largest libraries with the largest variety and number of books.

These libraries, which have detached buildings, most of which were established in the 17th and 18th centuries; Hagia Sophia Mosque, Esad Efendi, Köprülüzâde, Osmaniye Mosque, Veliyyüddin Efendi, Âşir Efendi, Hamidiye Madrasa, Ahmed III and Hatice Valide Sultan, Süleymaniye Mosque, Atıf Efendi, Şehid Ali Paşa, Damad İbrahim Paşa Madrasa, Laleli Madrasa, Rağıb Pasha, Fatih Mosque, Feyzullah Efendi, Mehmed Murad Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa and Selim Ağa libraries. The number of books in these libraries is 52194 volumes. The other cataloged libraries are smaller in scale than the first one. The libraries in this group located in mosques and madrasas, which are Hacı Beşir Ağa Mosque, Rüstem Paşa Madrasa, Mahmud Paşa Madrasa, Çorlulu Ali Paşa Madrasa, Kara Murad Paşa Madrasa, Musallâ Madrasa, Şehzade Mosque, Amcazâde Hüseyin Paşa Madrasa, Darülmesnevi Mosque, Eyüp Sultan Mosque, Beşir Madrasa, Ömer Efendi Madrasa, Cedid Valide Sultan Mosque, Atik Valide Sultan Mosque and Sultan Ahmed Mosque libraries. The number of books in these libraries is 6667 volumes. In the third category, there are libraries with a small number of books in the cabinets of mosques, madrasas, dervish lodges, and turbeh, which are not classified and do not have a regular operation. These are Veliyyüddin Cârullah Efendi, Servili Madrasa, Ayak Kurşunlu Madrasa, Tevfik Yahya Efendi Madrasa, Hüsrev Paşa, Şeyh Murad Lodge, Koca Mustafa Paşa Mosque, Kethüda Mehmed Efendi Madrasa, Kılıç Ali Paşa Madrasa, Çelebi Abdullah Ağa, Mehmed Ağa Mosque, Feyziye Lodge, Sheikh Mosque, Çelebi Mosque, Kışla Mosque, Şehid Mehmed Paşa Turbe, Yeni Madrasa, Kuyucu Murad Paşa Turbe and Hekimoğlu Ali Paşa Mosque libraries. The number of books is 8673 volumes. According to this census, it is concluded that 55 waqf libraries in Istanbul hosted 67534 volumes in the given period. Of course, these figures regarding the number of foundation-books are not exact. Considering that there are waqf books in the private libraries of individuals who have not been donated to the above-mentioned institutions, the result would change. However, even the document we have is sufficient to understand how the waqf application was engaged with Ottoman books and libraries. As a result, it is understood that in the middle of the XIXth century, a period when the Ottoman world started to go beyond the traditional, the waqf libraries, which continued their existence as a traditional institution, were an important cultural asset in Istanbul with their scientific knowledge

GİRİŞ

Vakıf müessesesi tarih boyunca Müslüman toplumlarda çok geniş bir yelpazede uygulama sahasına sahip olmuştur. İslâm dininin yardımlaşmaya, paylaşmaya ve ihtiyaç sahiplerini koruyup gözetmeye yönelik telkinleri, Müslümanlar arasında vakıf kurumunun neşv ü nemâ bulmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Toplumun ihtiyaç duyduğu ve karşılanması gereken hemen her şey vakıf konusu olabilmıştır. Abidevî yapılar olarak şehir ve yerleşim merkezlerinde boy gösteren kamu hizmet binalarının inşa edilmesinden bu binaların ihtiyaçlar doğrultusunda barınma, yeme, içme, ibadet, sağlık, eğitim, ilim, geçim temini gibi alanlarda hizmet üretmesine varıncaya kadar vakıflar devreye sokulmuştur. İslâm şehirlerinin ortak fizikî unsurları, vakıflarla vücut bulan cami, mescid, medrese, tekke, zâviye, kütüphane, dârüş-şifâ, imaret, han, hamam, çeşme, sebil gibi yapılar-¹ Zikredilen yapılardan olup toplumun farklı kesimlerinin bilgilenme ortamlarını teşkil eden cami, mescid, medrese, mekteb, tekke ve kütüphanelerin hem inşası hem de ilim mekânı işlevlerini yürütebilmeleri için gerekli olan donanımları vakıflarla karşılanmıştır.

Vakıf hukukunda menkulün vakfedilip edilemeyeceği ile ilgili tartışmaları yapan fıkıh âlimleri, daha erken dönemlerde kitap vakfına cevaz vermişlerdir. Kitabın vakfedilebilecek emlâk arasında değerlendirilmesi, vakıf kütüphanelerinin doğuşuna zemin teşkil etmiştir. Nitekim hicrî IV. asırdan itibaren vakıf kütüphaneleri ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Bağdat, Şam, Kahire, Mekke, Medine,

¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf (Tarih)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/479-480.

Halep, Basra, Musul, Rey, Merv, Hemedan gibi şehirler, İslâm dünyasında Osmanlı öncesi dönemde vakıf kitap evleri ve kütüphaneleri ile öne çıkan ilim merkezleridir.²

İlim erbabının ve kitap meraklısı yöneticilerin, bürokratların, sahip oldukları kitap birikimini kendilerinden sonra başkalarının da istifade edebileceği bir pozisyona kavuşturmayı arzuladıkları ve bunu da vakıf aracılığıyla gerçekleştirdikleri görülmektedir. Kütüphane vakfiyeleri, bu anlamda kitap mirasının şahitleri hükmündedirler. Vakfiyelerde kitaplardan kimlerin istifade edeceği ya da hangi amaçla vakfedildikleri belirtilirken genellikle kitapların hangi mekânda muhafaza edileceği ve belirlenen yerden dışarı çıkarılmaması yönünde şartlar da bulunmaktadır.³ Kitap vakıfları sayesinde ilmî-kültürel sürekliliğe büyük ölçüde katkı sağlanmıştır. Zira vakıf statüsü, kitapların korunmasını ve ileriki zamanlara intikal ettirilmesini hukukî ve dinî bir vecibeye dönüştürmüştür

Osmanlı sosyal ve kültürel yaşamında kitap vakfetme ve bu suretle kütüphaneler kurma, kendinden önceki Türk İslâm geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Bununla birlikte kitap vakıfları, XV. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar geniş zaman dilimi içerisinde kendine has bir gelişim seyri göstermiştir. Osmanlı dönemi kitap vakıflarını tahsis edildikleri yer açısından cami/mescid, medrese, türbe, tekke/zâviye, saray, müstakil mekân olmak üzere 6 grupta sınıflandırmak mümkündür.⁴

² Yahyâ Mahmud Cüneyd, *İslâm Âleminde Vakıf Kütüphaneciliği*, çev. Süheyl Sapan (İstanbul: Kent Işıkları, 2009), 37-63; Ayrıca kitap vakfı için bk. Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2013), 218; Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâmü 'l-evkâf* (İstanbul: Matbaa-i Âmira, 1307), 18-19.

³ Örneğin Evâil-i Rebülevvel 971/19 Ekim 1563'de İstanbul'da Müderris Mevlânâ Kâsım b. Hâbil, tefsir, hadis, fetvâ, usul, fûrû, kelâm, mantık, meânî, nahiv, sarf, hikmet ve lugat alanlarında isimlerini ve cilt adetlerini belirttiği 68 cilt kitabını vakfetmiştir. Vakfiye kaydında kitaplara ilgili tasarruf şartlarını şöyle belirtmiştir: "...kütüb-i mezbûrede tasarrufu evvelâ müddet-i hayâtınca kendisine, sonra Semâniye medreselerinde müderris olan kimesneye şart etti ve kütüb-i mezkûrenin medâris-i mezbûreye vaz' edilip rehn-i kavî ile istifâdeye arz edilmesini şart etti." Tam metin için bk. *İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1563)*, haz. Mehmet Akman (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 11/290.

⁴ Bunların dışında her hangi bir mekân belirlenmeksizin kişilere vakfedilen kitaplar da vardır. Fakat bunların tespit ve takibini yapmak oldukça zordur. Bu tür kitap vakıfları, burada kapsam dışı bırakılmıştır.

Kuruluş döneminde kitap vakıflarına dair somut veriler, II. Murad zamanına (1421-1451) tarihlenmektedir. O ve bazı yöneticilerinin yaptırdıkları mescid ve medreselerde kütüphaneye yer verilmiştir. II. Murad, Tunca nehri kenarında inşa ettirdiği Dârülhadis Medresesi'ne talebelerin istifade etmesi için bazı kitaplar vakfetmiştir. Ayrıca Gazi Mihal Bey ve Fazlullah Paşa, Edirne'de yaptırdıkları camilere, Umur Bey, Bursa'da kendi adıyla anılan camiye, İshak Bey, Üsküp'te yaptırdığı medreseye, Saruca Paşa, Gelibolu'da yaptırdığı medreseye kitap vakfında bulunmuşlardır. Buna göre kuruluş dönemine ait bilinen ilk vakıf kitaplıkları genellikle cami ya da medreselerde oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra tekke ve türbelere yönelik de tahsiste bulunanlar olmuştur. Kitap vakfı yapanlar, padişah, vezir, kadı, bey gibi yönetici sınıfa mensup kişilerdir. Kuruluş dönemindeki kitap vakıfları küçük çaplı vakıflardır.⁵

Fâtih devrinden (1451-1481) itibaren padişahların saray bünyesinde kütüphaneler tesis ettikleri görülmektedir. II. Mehmed, önce Manisa'dan Edirne'ye getirdiği hususî kütüphanesini, fethin ardından İstanbul'da Eski Saray'a; sonra da Topkapı Sarayı'nın inşası tamamlanınca buraya nakletmiştir.⁶ Ayrıca şehrin muhtelif yerlerinde vakıf kütüphaneler kurmuştur. Devlet erkânından ve ulemâdan pek çok kişi bu sürece dâhil olmuştur.⁷ Böylece merkezî yerleşim yerlerinden taşrada kasaba ve köylere kadar değişen büyüklükte vakıf kütüphane örnekleri verilmiştir.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru cami, medrese, tekke, türbelere oluşturulan kütüphanelerden başka müstakil binalarda faaliyet gösteren kütüphaneler kurulmaya başlanmıştır. Bu türün ilk örneği, İstanbul'da Köprülü Kütüphanesi'dir.⁸ Müstakil kütüpha-

⁵ İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 82-90.

⁶ İsmail Baykal, "Fatih Sultan Mehmed'in Hususî Kütüphanesi ve Kitapları", *Vakıflar Dergisi* 4 (1968), 77; Süheyl Ünver, *Fatih Külliyesi ve Zamani İlim Hayatı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946), 54.

⁷ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 91-116.

⁸ XV. ve XVI. yüzyıllarda kurulan İne Bey (Bursa) ve Çoban Mustafa Paşa (Gebze) Kütüphaneleri müstakil bir mekâna sahip olmalarına rağmen külliyelerin bir parçası olarak planlandığından ve mimari öge olarak bağımsız olmamaları sebebiyle müstakil kütüphanelerin ilk örnekleri olarak değerlendirilmemişlerdir. Bk. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 171.

ne tesisi, XVIII. yüzyılda da devam etmiştir. Bu kütüphanelerin büyük bir kısmı, kuruluşundan sonra kurucunun ailesinin diğer mensupları tarafından yapılan vakıflarla zenginleştirilmiş ve kütüphanenin idaresi de aynı ailenin fertleri tarafından yürütülmüştür. Örneğin Köprülü, Âtîf Efendi, Veliyyüddin Efendi, Âşir Efendi, Selim Ağa kütüphaneleri yeni vakıflarla hem koleksiyonları zenginleşmiş hem de kütüphane personeline ek gelir sağlanmıştır. Ayrıca bu yüzyılda büyük çaplı medrese kütüphaneleri de görülmeye başlanmıştır.⁹

XIX. yüzyılda önceki yüzyıllarda olduğu gibi geleneksel uygulama devam ettirilerek kitap vakıfları yapılmış ve bu cihetle yukarıda zikredilen kurumlarda kütüphaneler oluşturulmuştur. Bir araştırmaya göre bu yüzyılda şer’iyye sicillerinde çoğu İstanbul’da 52 adet kitap vakfiyesi tespit edilmiştir.¹⁰ XIX. yüzyıl, vakıf kütüphaneleri ile ilgili ıslahat fikirlerinin gündeme geldiği ve bu hususta bazı adımların atıldığı bir yüzyıldır. Personel yetersizliği, ihmalkârlıklar, fizikî koşulların elverişsizliği gibi sebeplerle kitapların zayi olma tehlikesine karşı bilhassa camilerde ve medreselerde yer alan daha küçük ölçekli kütüphaneler, büyük kütüphanelere taşınarak buralarda muhafaza altına alınmıştır. Kütüphanelerdeki kitapların sayımı yaptırılarak yeni tarzda kataloglar hazırlanmıştır. II. Abdülhamid zamanında (1876-1909) yapılan kapsamlı kataloglama faaliyeti neticesinde İstanbul’da 67 vakıf kütüphanesinin katalogları “Devr-i Hamîdî Katalogları” adıyla 1300-1312/1883-1895 yılları arasında 12 yılda 41 cilt halinde basılmıştır.¹¹

Diğer taraftan XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa kurumları modelinde her sahada kendini yeniden düzenleme (Tanzimat)

⁹ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 270.

¹⁰ Burak Delibaş, 19-20. *Yüzyıl Osmanlı Kütüphane Vakfiyeleri (İstanbul Kadı Sicillerine Göre Metin ve İnceleme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 17-20, 28; Başka bir araştırmada 1839 yılından sonra bir kısmı İstanbul’da olan 70’e yakın vakıf kütüphanenin kurulduğu tespit edilmiştir. Bk. R. Tuba Çavdar, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 4-27.

¹¹ Nevzat Kaya, “Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserleri”, *Vakıflar Dergisi Vakıf Medeniyeti Yılı Özel Sayısı* (2006), 91-93; Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 339.

roluna gitmiştir. Yeni uygulamalar eğitim kurumlarına da yansımıştır. Modern tarzda okullar açılmış, bu okulların teknolojik, bilimsel kitap ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakıf uygulaması dışında yeni kütüphaneler kurulmuştur.¹² Eğitim hizmeti gibi kütüphane tesisi de, devlet tarafından bir kamu hizmeti olarak teklifi edilmeye başlanmıştır.¹³ Devlet politikası olarak asıl önem atfedilen yeni açılan okullar olduğu için medreselere rağbet eskie kıyasla azalmıştır. Medreselerin zayıflamasıyla medreselerde öğrenim gören öğrencilere hitap eden vakıf kütüphaneleri de işlev kaybına uğramıştır. Bununla birlikte ilgili dönemde Osmanlı dünyasında yeni tarz uygulamaların öncü örneklerine ev sahipliği yapan başkent İstanbul'un, aynı zamanda geleneksel vakıf kütüphane birikiminin de en önemli adresi olduğu görülmektedir. Aşağıda bu değişim döneminde İstanbul'da geleneksel bir uygulama şeklinde varlığını devam ettiren vakıf kütüphanelerinin durumu incelenecektir. Arşiv araştırmasına dayalı olarak hazırlanan bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA) belge tarama yöntemiyle tespit edilen ve İstanbul vakıf kütüphanelerine dair kapsamlı ve derli toplu veriler sunan 1286/1869 yılına ait sayım listesi esas alınmıştır.¹⁴

1. 1869 Tarihli Sayım Listesine Göre İstanbul Vakıf Kütüphaneleri

XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde İstanbul, geçen dört asırlık süre zarfında büyüklü küçüklü pek çok vakıf kütüphane ile donanmış bir vaziyetteydi. Şüphesiz bu durum yukarıda zikredilen vakıf ve kitap ilişkisine atfedilen anlam temelinde ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılda vakıf kütüphanelerinin başkentte nasıl bir dağılım gösterdikleri, çalışma özellikleri, kitap mevcutlarının ne durumda

¹² Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, 29-38.

¹³ 24 Cemâziyelevvel 1286/1 Eylül 1869'da ilan edilen Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 67. maddesiyle Dârulmuallimîn'de ve 119. maddesiyle de Dârulfünûn'da birer kütüphane açılacağı belirtilmiştir. Bk. Muzaffer Albayrak - Kevser Şeker, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme* (İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014), 112, 116.

¹⁴ Arşiv kayıtlarında incelenen döneme dair bu kapsamda başka bir vesikaya rastlanmamıştır. Çalışmaya konu olan belge için bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Nezareti Defterleri [EV.d.]*, No: 21346.

olduğu merak konusudur. İstanbul, kütüphane sayısı ve çeşitliliği açısından zengin bir şehir olmakla birlikte vakıflarla oluşturulan bu kurumların her biri diğerlerinden bağımsız bir işleyiş mevzuatına ve hizmet kapasitesine sahipti. Bu nitelikleri XIX. yüzyıldaki merkezîleştirme politikalarının tatbikine kadar devam etmiştir. Vakıf kütüphanelerin idare ve denetimleri önce 1826 yılında Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'ne;¹⁵ 1869'da kabul edilen Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile de Maârif Nezâreti'ne geçmiştir.¹⁶

Tanzimat sonrasında İstanbul ve taşradaki kütüphanelerin kitap mevcutlarının tespitine dair sayım işlemleri yapılmıştır. Buna göre Rusçuklu Ali Fethi Bey, İstanbul'un fethinden (1453) Sultan Abdülmecid dönemine (1839) kadar geçen sürede İstanbul'da oluşturulan kütüphaneleri ve kitap birikimlerini tespit etmek üzere 1851-1854 yıllarında yaptığı çalışmada 47 adet kütüphaneyi kayıt altına almıştır. Eski ve yeni tarz kütüphanelerin sayımı ileriki yıllarda da yapılmıştır.¹⁷ Vakıf kütüphanelerle ilgili sayım işlemlerinden biri, Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) gerçekleştirilmiştir. Düzenlenme tarihi 2 Şaban 1286/7 Kasım 1869 olan arşivesel vesikada, Dersââdet ve Bilâd-ı Selâse'de¹⁸ 55 vakıf kütüphanesi hakkında istatistikler yer almaktadır.¹⁹ Her bir kütüphanede hangi konularda kaç adet kitap olduğu ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bununla birlikte bazı kütüphanelerin toplam kitap mevcudu ile konularına göre verilen rakamlar arasında tutarsızlıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla listedeki sayıları ihtiyatla karşılamak gerekir. Yapılan sayım sonucunda toplamda 67.534 cilt kitap tespit edilmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki listede adı geçenler

¹⁵ Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, 27.

¹⁶ Albayrak - Şeker, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, 118-119.

¹⁷ Hakan Anameriç, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 19 (2006), 66-67.

¹⁸ Mutluluk yurdu anlamına gelen Dersââdet, İstanbul'a fetihten sonra verilen isimlerden biridir. Bilâd-ı selâse ise, İstanbul ile birlikte kullanıldığında İstanbul'un üç kazası olan Eyüp, Galata ve Üsküdar'ı ifade eder. Bk. Mehmet İpşirli, "Bilâd-ı Selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/151-152.

¹⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkâf Nezâreti Defterleri [EV.d.]*, No: 21346.

dışında da İstanbul'da vakıf kütüphaneler vardır.²⁰ Onların listeye niçin dâhil edilmediği ise bilinmemektedir.

Listenin sonunda verilen özet kısmında İstanbul vakıf kütüphaneleri; defterleri tanzim edilmiş başlıca kütüphaneler, defterleri tanzim edilmiş başlıca olmayan kütüphaneler ve defterleri tanzim edilmemiş başlıca olmayan kütüphaneler şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Aşağıda bu tasnif dikkate alınarak İstanbul vakıf kütüphaneleri ve belli başlı özellikleri detaylandırılacaktır. Ayrıca ekteki tablolara yansıtılan veriler analiz edilerek değerlendirilecektir.

1.1. Kataloqlaması Yapılmış Büyük Kütüphaneler

1.1.1. Ayasofya Camii Kütüphanesi

I. Mahmud'un (1730-1754) İstanbul'da yaptırdığı kütüphanelerden biri Ayasofya'nın iç mekânında yer almaktadır. Kütüphanenin vakfiyesi, Şevval 1152/Ocak 1740 tarihlidir.²¹ Padişah ve devlet erkânının katıldığı açılış merasimi, 24 Muharrem 1153/21 Nisan 1740 tarihinde gerçekleştirilmiştir.²² İdarî kadrosunda bir nâzır, altı hâfız-ı kütüb, iki mustahfız, bir kâtib, bir ferrâş ve diğer işlerle ilgilenen görevliler yer almaktaydı. Personel sayısı, sonradan ek vakfiyelerle artırılmıştır.²³

Ayasofya Kütüphanesi, ihtiva ettiği kıymetli ve nadide eserler sebebiyle İstanbul kütüphaneleri arasında özel bir yere sahiptir. Kütüphane tesis edildiğinde I. Mahmud, saray hazinesinden bir kısım kitapları buraya tahsis etmiştir. İlave olarak sadrazam, şeyhülislâm gibi önde gelen devlet erkânının sundukları ile kitap

²⁰ Delibaş, 19-20. *Yüzyıl Osmanlı Kütüphane Vakfiyeleri*, 17; Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, 4; Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 581-587.

²¹ Said Öztürk, "Bir Yazma Eser Kütüphanesi: Sultan I. Mahmud'un Ayasofya Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfı", *1. Ulusal İslâm El Yazmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, haz. İbrahim Gümüş (İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009), 168; Kütüphanenin yapımına düşürülen tarih şöyledir: "*Görenler tarh-ı matbû'un didiler zeyniyâ târih/Bu nev-dârü'l-kütüb icâd-ı Sultân-ı cihân-ârâ 1152* Bk. Hâfız Hüseyin bin İsmail Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281), 1/5.

²² Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 213-216; Selman Can - Esengül Yıldız Altunbaş, "Ayasofya I. Mahmud Kütüphanesi ve Geçirdiği Onarımlar", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 35 (2015), 183.

²³ Öztürk, "Bir Yazma Eser Kütüphanesi: Sultan I. Mahmud'un Ayasofya Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfı", 158.

sayısının dört bin cildi bulunduğu belirtilir.²⁴ Kütüphanenin kataloglarından biri olan 1304/1886 tarihli matbu katalogda 5.307 cilt kitabın 5.090'ı, I. Mahmud'un vakfı olarak gösterilmiştir.²⁵ 1869 yılındaki sayımda ise Ayasofya'daki tüm vakıf kitap adedi 5.147 cilttir.

1.1.2. Esad Efendi Kütüphanesi

Sahhâflar Şeyhizâde lakabıyla anılan Nakîbüleşrâf Seyyid Mehmed Esad Efendi²⁶ (ö. 1264/1848), Ayasofya civarında Yerebatan'da konağının yanına bir kütüphane inşa ettirerek hayatı boyunca edindiği kitapları ile birlikte vakfetmiştir. 1262/1846 tarihli vakfiye ile kurulan kütüphaneye üç hâfız-ı kütüb, bir mustahfız ve bir bevvâb kadrosu tahsis edilmiştir. Sahip olduğu kitap birikimiyle İstanbul'un büyük vakıf kütüphaneleri arasında yer alan Esad Efendi Kütüphanesi'nde, kitap sayımlarının yapıldığı 1280/1863, 1294/1877 ve 1328/1910 yıllarında sırasıyla 3.982, 3.853 ve 3.943 cilt kitabın varlığı tespit edilmiştir.²⁷ 1286/1869 yılına ait sayım vesikasında ise 3.919 cilt kitap kayda geçirilmiştir.

1.1.3. Köprülüzâde Kütüphanesi

Çemberlitaş'ta Köprülü Mehmed Paşa'nın (ö. 1072/1661) yapımını başlattığı külliye Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa (ö. 1087/1676) tamamlayarak babasının türbesinin yakınına müstakil bir kütüphane binası yaptırmıştır. Vakfiyesini Fâzıl Mustafa Paşa, 1089/1678 yılında tanzim ettirmiş, üç hâfız-ı kütüb, bir bevvâb ve bir mücellid tayin etmiştir. Kütüphane 2.000'in üzerinde kitap ile hizmete başlamakla birlikte aynı aileden Hâfız Ahmed Paşa'nın 500 cilt (1150/1737) ve Mehmed Âsım Bey'in 350 cilt (1220/1805) vakıfları sayesinde zenginleştirilmiştir.²⁸

²⁴ Arpaeminizâde Mustafa Sâmi vd., *Târih-i Sâmi ve Şâkir ve Subhi* (İstanbul: 1198), 174b.

²⁵ *Defter-i Kütübâne-i Ayasofya* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1304), 398.

²⁶ Ahmed Rifat, *Devhatü'n-Nukabâ, Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakîbüleşrâflar*, haz. Hasan Yüksel - M. Fatih Köksal (Sivas: Dilek Matbaası, 1998), 120-121.

²⁷ *Defter-i Kütübâne-i Es'ad Efendi* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, ts.), 342; Tuba Çavdar, "Esad Efendi Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/347.

²⁸ İsmail E. Erünsal, "Köprülü Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/257.

Bu üç vâkıfın kitaplarının sayısı 1280/1863’de 3.245 cilt iken²⁹ 1286/1869’da 2.807 cilde düşmüştür.

1.1.4. Osmaniye Camii Kütüphanesi

I. Mahmud, saltanatının son yıllarında İstanbul Fatih’te bir külliye yapımını başlatmıştır. Külliye tamamlanmadan vefat edince yerine geçen kardeşi III. Osman (1754-1757) yapıyı tamamlamış ve adını Nûr-i Osmânî olarak belirlemiştir. Külliye içerisinde bulunan kütüphaneye Nûr-i Osmaniye Kütüphanesi denilmiştir. Açılış tarihi 1169/1755 olup görevli kadrosu bir nâzır, altı hâfız-ı kütüb, altı mustahfız, üç bevvâb ve ferrâş ve bir mücellidden müteşekkil idi. Kütüphanenin kitap mevcudu kuruluşta 5.031 cilt³⁰, 1280/1863’te 5.826 cilt³¹ ve 1869’da 5.110 cilt olmuştur.

1.1.5. Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi

III. Mustafa devri (1757-1774) şeyhülislâmlarından Veliyyüddin Efendi (ö. 1182/1768), Bayezid Camii bitişiğinde inşa ettirdiği kütüphaneye 1182/1768 tarihli vakfiyesi ile kitaplarını vakfetmiştir. Veliyyüddin Efendi, Bayezid Külliyesi’nde müteveli ve müderris olarak da görev yapmıştır.³² Kütüphanenin koleksiyonu ilerleyen zamanlarda başka vakıflarla zenginleştirilmiştir. 1869 sayımında Veliyyüddin Efendi ile birlikte Maliye Nâzırı Mehmed Paşa ve Cevdet Paşa’nın 3.535 cilt vakıf kitabının burada yer aldığı belirtilmiştir. Mevkii sebebiyle Bayezid Kütüphanesi adıyla da anılmıştır.

1.1.6. Âşir Efendi Kütüphanesi

III. Selim dönemi (1789-1807) şeyhülislâmlarından Mustafa Âşir Efendi (ö. 1219/1804), babası reîsülküttâb Mustafa Efendi’nin isteyip yapamadığı kütüphane kurma arzusunu gerçekleştirmek üzere İstanbul Bahçekapı’da (Yeni Camii yakınında) bir kütüphane binası yaptırmıştır. Vakfiyesi 1214/1800 tarihlidir. Âşir

²⁹ Şemin Emsen, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 9/1-2 (Ankara: 1960), 26.

³⁰ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 233-235.

³¹ Emsen, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi”, 26.

³² Müjgan Cunbur, “Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi”, *Necati Lugal Armağanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968), 165, 174, 177-182.

Efendi, kütüphaneye babasının vakfettiklerinin yanı sıra kendi kitaplarını da koymuştur. Ayrıca 1220/1805 yılında Âşir Efendi'nin oğlu Rumeli kazaskeri Mehmed Hafîd Efendi'nin 416 cilt kitabı buraya eklenmiştir.³³ Mezkûr üç vâkıfın kitapların sayısı, 1869 sayımına göre 2.209 cilt idi.

1.1.7. Hamidiye Medresesi Kütüphanesi

I. Abdülhamid (1774-1789), İstanbul Bahçekapı'da yaptırdığı külliyenin içerisinde medrese ve kütüphaneye de yer vermiştir. İnşası 1194/1780 yılında tamamlanmış, vakfiyesi 1195/1781 yılında tanzim edilmiştir.³⁴ Hamidiye Kütüphanesi'ni padişahlar tarafından cami dışında özel bir binada yaptırılan ilk kütüphane olarak kabul edenler vardır. I. Abdülhamid'in vakıf mührünü taşıyan 1.504 yazma, 48 basma kitap olduğu ve dolayısıyla kütüphanenin 1.552 kitapla kurulduğu bilinmektedir. Lala İsmail Efendi 1199/1784 yılında Hamidiye Kütüphanesi'ne bir miktar kitap vakfetmiştir.³⁵ 1869'da Sultan I. Abdülhamid ve Lala İsmail Efendi'nin vakıf kitapları, 2.244 ciltten oluşmaktaydı.

1.1.8. III. Ahmed ve Hatice Vâlîde Sultan Kütüphanesi

III. Ahmed (1703-1730), Yeni Camii civarında Hatice Turhan Sultan (ö. 1094/1683) türbesi yanında bir kütüphane inşa ettirmiştir. Yapımı 1137/1725'te tamamlanan kütüphanenin açılışına bağlı olarak III. Ahmed, daha önceden Hatice Sultan'ın türbesine vakfettiği kitapları bu kütüphaneye naklettirmiştir. Görevli kadrosunda dört hâfız-ı kütübe yer verilmiştir. Vakfedilen kitap sayısı 1.483 cilttir.³⁶ Bunun dışında Hatice Sultan, 1074/1663 yılında

³³ Ahmed Rıfat, *Devhatü'l-meşâyih ma'a zeyl*, ts., 116-117; Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 270-271; Cevdet Türkay, "İstanbul Kütüphaneleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi: Dün Bugün Yarın* 69 (Haziran 1973), 32.

³⁴ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 247.

³⁵ Müjgan Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 22/1-2 (Ocak-Haziran 1964), 25, 29; Devr-i Hamîdî Fihristleri'nden Hamidiye Kütüphanesi ile ilgili olan kataloga göre I. Abdülhamid'in vakfettiği kitaplar, 1.502 cilt 37 kıt'a; Lala İsmail Efendi'nin ise 764 cilttir. Bk. *Hamidiye Kütüphanesinde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir* (İstanbul: 1300), 81, 140.

³⁶ Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Tarih-i Çelebizâde Efendi* (İstanbul: Matbaa-i Âmiri, 1282), 250; Sultan III. Ahmed'in geçici olarak Yeni Camii'ye konulan 1.483 ciltten oluşan kitap vakfının Evâil-i Muharrem 1116/Mayıs 1704 tarihli tescil kaydı için bk. *İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil*

yaptırdığı külliyein camiine koydurduğu dolaplarda bir kütüphane tesis etmiştir.³⁷ Yeni Camii Kütüphanesi de denilmektedir. Kütüphaneye 1280/1863’de 1.382 cilt; 1286/1869’da 1.533 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.1.9. Süleymaniye Camii Kütüphanesi

Kanûnî Sultan Süleyman’ın 1557 yılında yaptırdığı Süleymaniye Külliyesi Camii’nde ilk zamanlar bir kütüphane bulunmaktaydı. İnşasından kısa bir süre sonra saraydan bazı kitaplar buraya getirilmiş ve böylece cami bünyesindeki kütüphanenin temelleri atılmıştır. Zamanla artan kitaplar için I. Mahmud döneminde 1165/1751-1752’de cami içerisinde sağ tarafta parmaklıklarla ayrılmış bir yer oluşturulmuştur.³⁸ Kitap mevcudu, 1280/1863’te 2.000 cilt³⁹; 1286/1869’da 1.101 cilt idi.

1.1.10. Âtîf Efendi Kütüphanesi

Defterdâr Hacı Âtîf Efendi (ö. 1155/1742), 1153-1154/1740-1741’de düzenlediği vakfiyelerle Fatih’in Vefâ semtinde bir kütüphane kurmuştur. Vakfiyesinde kütüphane hizmetleri için üç hâfız-ı kütüb ve bir şeyhülkurrâ tayin etmiştir.⁴⁰ Aile mensupları arasında sonradan bu kütüphaneye ilave vakıf yapanlar; Âtîf Efendi’nin oğulları Ahmed, Mehmed Emin, Ömer Vahid Efendi ve torunu Abdülkâdir Efendi b. Mehmed Efendi’dir. Ayrıca kayınbiraderi Darphane-i Âmire Başkâtibi Ömer Efendi’nin 1119/1707 yılında vakfettiği kitaplar da 1156/1743’de Âtîf Efendi Kütüp-

(H.1115-1116 / M. 1704), haz. Coşkun Yılmaz - Salih Kahriman (İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2019), 59/121-147.

³⁷ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 372, 393.

³⁸ Nevzat Kaya, “Süleymaniye Kütüphanesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/121; Günümüzdeki Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süleymaniye Külliyesi’nin Evvel ve Sâni medreselerinde umumî bir kütüphane olarak 1918 yılında kurulmuştur. İlk olarak bu tarihten dört yıl önce Sultan Selim’de toplanan 15 vakıf kütüphanesi buraya taşınmıştır. Tevhid-i Tedrisât Kanunu (3 Mart 1924) sonrası kütüphanelerin Maârif Vekâleti’ne bağlanması, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması ile buralardaki vakıf kitap koleksiyonları en yakınlarında bulunan kütüphanelere nakledilmiştir. Bu şekilde Süleymaniye Kütüphanesi’ne pek çok koleksiyon intikal etmiştir. Bk. Nimet Bayraktar, “İstanbul’daki Vakıf Kütüphaneler ve Süleymaniye Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 15/3 (1966), 135-136.

³⁹ Emsen, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi”, 26.

⁴⁰ Fuat Sezgin, “Âtîf Efendi Kütüphanesi’nin Vakfiyesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 6/6 (1954), 137-139.

hanesi'ne nakledilmiştir.⁴¹ Kıymetli bir koleksiyonu ihtiva eden kütüphanede nadir ve tek nüsha olan eserler bulunmaktadır.⁴² 1869'da kütüphanenin kitap mevcudu 1.998 cilttir.

1.1.11. Şehid Ali Paşa Kütüphanesi

III. Ahmed devri sadrazamlarından Şehid Ali Paşa (ö. 1128/1716)⁴³, kitaplara düşkünlüğü ile bilinmektedir. Biri İstanbul'un Üskübî Mahallesi'ndeki konağında diğeri Kuzguncuk İstavroz semtindeki yalısında olmak üzere iki kütüphaneye sahipti. Fatih'te Şehzâde Camii yakınında 1127/1715 yılında yaptırdığı kütüphaneye zengin koleksiyonundaki kitaplardan bir kısmını vakfetmiştir. Kütüphane 1716'da faaliyete geçmiştir.⁴⁴ Kuruluşta bir hâfız-ı kütüb ve bir nâzır kadrosu bulunan kütüphanenin personel sayısının sonradan artırıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1869 sayımında üç hâfız-ı kütüb kadrosu olup aynı tarihte kitap mevcudu 2.876 ciltten oluşmaktadır.

1.1.12. Damad İbrahim Paşa Medresesi Kütüphanesi

III. Ahmed'in sadrazamı ve damadı olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (ö. 1143/1730), eşi Fatma Sultan ile birlikte Şehzâde Camii yakınında yaptırdığı Dârülhadis'de bir kütüphane kurmuştur. Açılış 1132/1720 yılında gerçekleştirilmiş; vakfiye ise bu tarihten 9 yıl sonra 1141/1729'da tanzim edilmiştir. Dört hâfız-ı kütüb ve bir kâtib-i kütüb kadrosu tayin edilmiştir.⁴⁵ XIX. yüzyıldaki 1280/1863 ve 1286/1869 tarihli sayımlarına göre kütüphanede 1.152 cilt kitap vardı.

1.1.13. Lâleli Medresesi Kütüphanesi

III. Mustafa'nın 1177/1764 yılında yaptırdığı Lâleli Külliyesi, cami, medrese, imaretten ve şadırvandan oluşmaktaydı. Vakfiyesi 1187/1773 tarihli olan külliyenin medresesinde bir kütüphane kurulmuştur. Kütüphaneyi III. Selim'in kurduğu yönünde de bilgi

⁴¹ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 217-218.

⁴² Âtîf Efendi koleksiyonundaki kitapların değerlendirmesi hakkında bk. Sezgin, "Âtîf Efendi Kütüphanesi'nin Vakfiyesi", 139-144.

⁴³ Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/433-434.

⁴⁴ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 186-188.

⁴⁵ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 199-200.

bulunmaktadır.⁴⁶ 1869’da Sultan Mustafa ve Sultan Selim vakfı olan 3.833 cilt kitap kayıt altına alınmıştır.

1.1.14. Râgıb Paşa Kütüphanesi

III. Osman ve III. Mustafa devirlerinde sadrazamlık yapan Râgıb Paşa (ö. 1176/1763), Koska civarında mektep, kütüphane ve şadırvandan oluşan hayratını yaptırmış ve konağındaki kütüphanesinde bulunan kitapları vefatından kısa bir süre önce bu kütüphaneye vakfetmiştir. Vakfiyesi Rebûlâhir 1176/Ekim 1762 tarihli olan kütüphane, Râgıb Paşa’nın vefat ettiği 1176/1763 yılında hizmete açılmıştır.⁴⁷ 1869 yılında 1.492 cilt kitap kaydı olup bu tarihte matbu kataloga sahip olan vakıf kütüphanelerinden biridir.⁴⁸

1.1.15. Fâtih Camii Kütüphanesi

Fâtih Sultan Mehmed (ö. 886/1481), kendi ismiyle anılan küliyesinin inşası 875/1470 yılında tamamlandıktan sonra Sahn-ı Semân medreselerinin dördüne birer kütüphane kurdu muştur. II. Bayezid zamanında (1481-1512) bu kütüphaneler birleştirilmiş, Ayasofya ve Zeyrek medreselerindeki kitaplar da getirtilerek hepsi caminin içindeki dolaplara konulmuştur. Bu dönemde kütüphanenin hazırlanmış bir katalogunda kitap sayısının 1.241; Kanûnî döneminde (1520-1566) ise, 1.770 olduğu bildirilmiştir. I. Mahmud, Fâtih Camii’nin kible duvarına bitişik ayrı bir kütüphane binası yaptırdıktan sonra cami içindeki kitaplar da buraya nakledilmiştir. Yeni yapılan vakıflarla kütüphanenin kitap mevcudu artmış olup 1248/1832’de 5.500 olarak tespit edilmiştir.⁴⁹ 1869’da ise 5.497 cildir.

1.1.16. Feyzullah Efendi Kütüphanesi

II. Süleyman (1687-1691) ve II. Mustafa (1695-1703) devir-

⁴⁶ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 238-239.

⁴⁷ Ahmet İhsan Türek, “Râgıb Paşa Kütüphanesi Vakfiyesi”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 1/1 (Ekim 1970), 68; Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 235-237; Türkay, “İstanbul Kütüphaneleri”, 35.

⁴⁸ İlk olarak Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi’nin taşbaskı fihristi 1279/1863’te basılmıştır. Râgıb Paşa Kütüphanesi’nin fihristi 1285/1869 tarihlidir. Bk. Kaya, “Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserleri”, 91.

⁴⁹ İsmail E. Erünsal, “Fâtih Kütüphanesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/250; Türkay, “İstanbul Kütüphaneleri”, 33.

lerinde iki defa şeyhülislâmlık yapmış olan Seyyid Feyzullah Efendi'nin (ö.1115/1703), Fatih'te 1111/1699'da yaptırdığı Dârülhadis; Feyziye Dârülhadisi, Feyziye Medresesi, Feyzullah Efendi Medresesi olarak anılmıştır. Feyzullah Efendi, kütüphanesini 1112/1700 tarihli vakfiyesiyle bu eğitim kurumunda tesis etmiştir. 1149/1736-1737'de yapılan sayımda 1.965 kitap tespit edilmiştir.⁵⁰ 1869'da 2.078 cilt eser vardır.

1.1.17. Mehmed Murad Efendi Kütüphanesi

Rumeli kazaskeri "Molla" lakaplı Damadzâde Mehmed Murad Efendi (ö.1192/1778), Fatih Çarşamba Pazarı yakınında 1189/1775'de bir kütüphane yaptırmıştır. Murad Molla Kütüphanesi de denilmektedir. Kütüphanedeki kitapların temeli, Murad Molla'nın daha önceden aynı semtte yaptırdığı Nakşibendî tekkesindeki kütüphaneye dayanmaktadır.⁵¹ Kütüphanede onun kitaplarından başka dedesi Ebulhayr Damadzâde Ahmed Efendi, babası Feyzullah Efendi ve Minkârîzâde Abdullah Efendi'nin vakfettikleri kitaplar bulunmaktaydı.⁵² 1869'da 2.292 cilt kitap kayıtlıdır.

1.1.18. Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi

I. Mahmud'un sadrazamlarından Hekimoğlu Ali Paşa (ö. 1171/1758), Davutpaşa'da 1147/1734-1735'te yapımı tamamlanan külliye'nin kuzey yönündeki giriş kapısının üzerine bir kütüphane inşa ettirmiştir. Ali Paşa'nın vakıfları dışında Şeyh Mehmed Rıza Efendi, Cemâziyelâhir 1153/Eylül 1740'da buraya bazı kitapları bağışlamıştır.⁵³ 1869'da kütüphanede 2.070 cilt kitap kayıtlıdır.

⁵⁰ 1916'da Ali Emîrî Efendi'nin bağışladığı 16.000 kitapla büyüyen kütüphaneye, Fâtih Millet Kütüphanesi adını almıştır. Bk. Mustafa Birol Ülker - Mehmet Serhan Tayşi, "Millet Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/70-71. Ayrıca bk. Abdüsselam Uluçam, "Feyzullah Efendi Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/528; Melek Gençboyacı, "Feyzullah Efendi'nin Kütüphanesine Vakfettiği Kitaplar", *Erzurumlu Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu Tebliğler*, ed. Ömer Kara (Erzurum: 2015), 452.

⁵¹ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 249-250.

⁵² Muzaffer Gökman, *Murad Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri* (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1943), 15-16.

⁵³ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 246-247.

1.1.19. Selim Ağa Kütüphanesi

Hacı Selim Ağa (ö. 1203/1789), I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde Darphâne Eminliği, Matbah Eminliği ve Tersâne Eminliği gibi önemli memuriyetlerde bulunmuş bir devlet adamıdır.⁵⁴ Üsküdar’da 1196/1782’de bir mekteb ve kütüphane binası yaptırarak 1.299 cilt kitabı buraya vakfetmiştir.⁵⁵ Selim Ağa, 1197/1782 tarihli vakfiyesinde kütüphane personeli olarak tayin ettiği bir nâzır, üç hâfız-ı kütüb, iki hâfız-ı kütüb yamağı, bir bev-vâb ve ferrâşın her birinin görevlerini detaylı bir şekilde açıklamıştır.⁵⁶ Üsküdar kütüphaneleri arasında müstakil binaya sahip tek kütüphane olan Selim Ağa Kütüphanesi’nin 1869’da kitap mevcudu 1.301 cilttir.

1.2. Kataloglaması Yapılmış Küçük Kütüphaneler

1.2.1. Hacı Beşir Ağa Camii Kütüphanesi

III. Ahmed ve I. Mahmud devirlerinde Dârüssaâde Ağası olan Hacı Beşir Ağa (ö. 1159/1746), Osmanlı ülkesinin pek çok yerinde zengin vakıflar kurmuş bir şahsiyettir. Kitap vakıflarıyla oluşturduğu kütüphaneleri İstanbul, Medine ve Zîştovi’de bulunmaktaydı. İstanbul’da Eyüp’teki Dârülhadisi ve Cağaloğlu’ndaki külliyesi birer kütüphaneye sahipti. Beşir Ağa’nın kütüphaneleri içerisinde en zengin koleksiyonu olanı, Cağaloğlu’ndaki kütüphanesidir. Yapımı 1157-1158/1744-1745’de gerçekleştirilen cami, medrese, sıbyân mektebi, kütüphane, tekke ve sebilden müteşekkil külliye kütüphane odası, camiye bitişik vaziyettedir. Beşir Ağa’nın 1198/1784’de 38 kayıpla 676 cilt kitap tespit edilen⁵⁷ kütüphanede 1869’da 678 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.2.2. Rüstem Paşa Medresesi Kütüphanesi

Kanûnî devri sadrazamlarından Rüstem Paşa (ö. 968/1561), Eminönü’nde Mahmud Paşa Camii yakınında yaptırdığı medre-

⁵⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayer (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 5/1488.

⁵⁵ Nimet Bayraktar, “Üsküdar Kütüphaneleri”, *Vakıflar Dergisi* 16 (1982), 48.

⁵⁶ *Hacı Selim Ağa Vakfiyesi* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi), Mikrofilm Arşiv No: 355.

⁵⁷ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 208-212; Semavi Eyice, “Beşir Ağa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/1-3.

seye 120 cilt kitap vakfederek bir kütüphane tesis etmiştir. Medrese hocaları ve öğrencilerinin yararlanması için oluşturulan kütüphanenin vakfıyesi 968/1561 tarihlidir.⁵⁸ Kütüphanenin kitap mevcudu ileriki zamanlarda yeni bağış ve vakıflarla artış göstermiştir. 1869’da Rüstem Paşa ve Yûsuf Ağa vakfı olan 385 cilt kitap kayıtlıdır.

1.2.3. Mahmud Paşa Medresesi Kütüphanesi

Fâtih devri sadrazamlarından Mahmud Paşa (ö. 878/1474), kendi adıyla anılan semtte cami, medrese, imaret, sıbyân mektebi, mahkeme, türbe, hamam gibi yapılardan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Medresede öğrencilerin yararlanmaları amacıyla 877/1472-1473’de bir kütüphane kurmuştur. İstanbul’un ilk kütüphanelerinden biri olan bu kütüphanede başlangıçta 195 kitap bulunmaktaydı. Zamanla kitapların bir kısmı rutubetten harap olmuş; 1192/1778’de 341 cilt kitap tamirden geçirilmiştir.⁵⁹ 1869’da 120 cilt kitap vardır.

1.2.4. Çorlulu Ali Paşa Medresesi Kütüphanesi

III. Ahmed’in sadrazamı olan Çorlulu Ali Paşa (ö. 1123/1711) Irgat Pazarı’nda (Esirpazarı) 1707-1709’da içerisinde medrese, tekke, cami ve kütüphanenin yer aldığı bir külliye yaptırmıştır.⁶⁰ 1869’da “medrese derûnunda” olduğu ifade edilmiş olan kütüphanede 477 cilt kitap kayıtlıdır.

1.2.5. Kara Mustafa Paşa Medresesi Kütüphanesi

IV. Mehmed (1648-1687) devrinde sadrazamlık yapan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (ö. 1095/1683), Çarşıkapı’da bir külliye tesisine başlamış, ancak tamamlayamadan vefat etmiştir. Külliye-yi oğlu Ali Bey, 1690 yılında tamamlatmıştır. Kara Mustafa Paşa 1092/1681’de düzenlediği vakfiyede kütüphane ile ilgili şartlara da yer vermiştir.⁶¹ 1869’da 493 cilt kitap kayıtlıdır.

⁵⁸ İ. Aydın Yüksel, “Sadrazam Rüstem Paşa’nın Vakıfları”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtra Kitabı* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1995), 225, 269-271.

⁵⁹ İsmail E. Erünsal, “Mahmud Paşa Kütüphanesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/381-382.

⁶⁰ Baha Tanman, “Çorlulu Ali Paşa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/371.

⁶¹ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 175-176.

1.2.6. Musallâ Medresesi Kitaplığı

Sayım listesinde yeri hakkında bilgi verilmeyen Musallâ Medresesi'nde Reîsülküttâb Hacı Mustafa Efendi'nin vakfı olan 177 cilt kitap kaydedilmiştir. Ayvansarâyî, Fatih Kumkapı'da bânîsi Sadrazam Ferhad Paşa (ö. 1004/1595) olan Musallâ Mescidi'nin bitişiğine Reîsülküttâb Hacı Mustafa Efendi'nin dârülhadis ve mekteb inşa ettirdiğini belirtmiştir. Buna göre kitapları vakfeden Mustafa Efendi'nin aynı zamanda medreseyi de yaptırdığı anlaşılmaktadır.⁶²

1.2.7. Şehzâde Camii Kitaplığı

Şehzâde Mehmed'in vefatından (950/1543) sonra babası Kanûnî Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilen camide⁶³ çeşitli zamanlarda yapılan vakıflarla bir kitaplık oluşturulmuştur. 1869'da "Açık olduğu gün görülmemiştir" notu ile kaydedilen kütüphanede Şehzâde Sultan Mehmed, Kadızâde Mehmed Efendi ve Karaçelebizâde Hüsâmeddin Efendi vakfı olan 1.068 cilt kitap olduğu belirtilmiştir.

1.2.8. Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi Kütüphanesi

II. Mustafa devri sadrazamlarından olan Hüseyin Paşa (ö. 1114/1702), Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur. Amcasının oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında "Amcazâde" adıyla meşhur olmuştur. Amcazâde Hüseyin Paşa, 1112/1700 yılında Fatih Saraçhane'de yaptırdığı külliye de bir kütüphaneye yer vermiştir.⁶⁴ Kurulduğunda 500 civarında kitap mevcudu olan kütüphanenin 1869'da 546 cilt kitabı vardır.

1.2.9. Dârülmesnevî Camii Kütüphanesi

Dârülmesnevî Camii/Tekkesi, Fatih Çarşamba'da bulunmakta olup bânisi, Molla Murad Nakşibendî Tekkesi'nin üçüncü post-

⁶² "...ittisâlinde vâki' dârü'l-hadîs ve mekteb üç kere reîsü'l-küttâb olan ve menâsıb-ı sâire-i devlet-i 'alîyyede istihdâm olunan ve sinni doksanı tecâvüz itdiği hâlde 'azîmetü'l-mahser 1106 târihinde vefât iden Koca el-Hâc Mustafâ Efendi'nin binasıdır. Bk. Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, 1/202-203.

⁶³ Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, 1/15.

⁶⁴ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadîkatü'l-vüzerâ* (İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1271), 124; M. Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/8; Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 177.

nişini, Sultan Ahmed Camii cuma vaizi ve İstanbul'un önde gelen mesnevîhanlarından Şeyh Mehmed Murad Efendi'dir. Mesnevîhânenin yapımı 1260/1844'de tamamlanarak açılışı, 1261/1845 yılında Sultan Abdülmecid'in katıldığı bir törenle gerçekleştirilmiştir. Kitap meraklısı bir sûfî olan Mehmed Murad Efendi, yaptırdığı tekkeye kitaplarını vakfederek bir kütüphane oluşturmuştur. Ayrıca Molla Murad Kütüphanesi'ne ve Fâtih Camii Kütüphanesi'ne çeşitli miktarlarda kitaplar vakfetmiştir.⁶⁵ Dârülmesnevî Kütüphanesi'nde 1869 yılında Murad Efendi'ye ait 582 cilt vakıf kitap kayıtlıdır. Kitaplar, tekkenin talebelerine meşruttur.

1.2.10. Eyüp Sultan Camii Kütüphaneleri

İstanbul'un fethinden sonra ilk kurulan kütüphaneler arasındadır.⁶⁶ 1869'da camideki bir dolabın içinde Mihrişah Vâlide Sultan'ın vakfı 451 cilt; başka bir dolapta da Fâtih'in vakfı 354 cilt kitap bulunmaktadır. Her iki kütüphanenin hizmet verdikleri günler ise farklıdır. Vâlide Sultan'ın Kütüphanesi Salı ve Cuma günleri hariç haftanın beş günü açık iken diğeri ise sadece Pazar günü açıktır.

1.2.11. Beşir Medresesi Kütüphanesi

İncelenen sayım listesinde Eyüp civarında Baba Haydar Mahallesi'nde yer aldığı belirtilen bir medresenin dershanesinde 199 cilt vakıf kitap kaydedilmiştir. Medresenin adı, "Beşir" ya da "Beşir" şeklinde okunabilecek bir yazıma sahiptir. Bununla birlikte zikredilen mevkide Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa'nın (ö. 1159/1746) dârülhadis ve kütüphaneyi de içeren vakıflarının bulunması sebebiyle "Beşir" okunuşu daha uygundur.⁶⁷ Buradaki kitaplar medreseye meşruttur.

⁶⁵ Baha Tanman, "Mesnevîhâne Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/334-335; Gökman, *Murad Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri*, 18; Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, 8.

⁶⁶ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 94-96.

⁶⁷ Nitekim Ayvansarâyî, Hacı Beşir Ağa'nın hayrâtı arasında Baba Haydar Mahallesi'nde yaptırdığı dârülhadis, mescid, çeşme ve kütüphaneyi zikretmektedir. Sayım listesinde kayıtlı kütüphane, bu kütüphane olmalıdır. Bk. Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, 1/49; Ayrıca Eyüp Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi'nden

1.2.12. Ömer Efendi Medresesi Kütüphanesi

Hekimbaşı Ömer Efendi (ö. 1136/1724), Fatih'te Molla Gürânî Mahallesi'nde⁶⁸ 1127/1715'te medrese, sebil, çeşme ve sıbyân mektebinden oluşan bir külliye yaptırmıştır.⁶⁹ Manzumeyi Ömer Efendi'nin damadı vak'anüvis ve şeyhülislâm Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi ilavelerle genişletmiş, bu sebeple burası onun adıyla da anılmıştır.⁷⁰ Âsım Efendi ve onun soyundan gelen bazı kişiler medreseye kitaplar vakfetmişlerdir.⁷¹ Bulunduğu semte nispetle Molla Gürânî Medresesi de denilen bu medresenin dershanesinde 1869'da Zeynelâbidin Efendi⁷² vakfı 144 cilt kitap kayıtlıdır.

1.2.13. Cedid Vâlide Sultan Camii Kütüphanesi

III. Ahmed'in annesi Gülnûş Emetullah Vâlide Sultan'ın (ö. 1127/1715) Üsküdar İskele Meydanı'nda yaptırdığı külliye Yeni Vâlide Külliyesi de denilmektedir. Caminin açılışı 1123/1711'de gerçekleştirilmiş, külliyenin diğer birimlerinin inşası devam etmiştir.⁷³ 1869'da camideki bir dolapta 56 cilt vakıf kitap kayıtlıdır.

1.2.14. Atik Vâlide Sultan Camii Kütüphaneleri

III. Murad'ın (1574-1595) annesi Nurbânû Vâlide Sultan'ın 1570-1579 arasında Üsküdar'da yaptırdığı külliyenin⁷⁴ camiine

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne 1953 yılında 195'i yazma 4'ü basma olmak üzere 199 kitabın intikal ettiği bilinmektedir. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (TYEKB), "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi" (Erişim 20 Mart 2022).

⁶⁸ Günümüze ulaşmamış olan manzume, Millet caddesi üzerinde ve bunu Vatan caddesine bağlayan Molla Gürânî caddesi köşesinde idi. Bk.: Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 7-8 (1977), 333.

⁶⁹ Semavi Eyice, "Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/165.

⁷⁰ Abdülkadir Özcan, "Âsım Efendi, Çelebizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/477.

⁷¹ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 204.

⁷² Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin torunu şeyhülislâm Zeynelâbidin Efendi olmalıdır.

⁷³ Tülay Sezgin Orman, "Yeni Vâlide Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/433.

⁷⁴ Baha Tanman, "Atik Vâlide Sultan Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/68.

vakfedilmiş kitaplar vardır. 1869’da bir dolapta Dârüssaâde ağası Yakub Ağa’ya ait 138 cilt; başka bir dolapta Dârüssaâde ağası Yakub Ağa ve Emir Sultan’a ait 729 cilt vakıf kitap kayıtlıdır.

1.2.15. Sultan Ahmed Camii Kütüphanesi

Sultan Ahmed Camii’ndeki bir dolapta 1869’da Evkâf Nezâreti mühürlü 60 ya da 70 cilt kitap vardır.

1.3. Kataloglanmamış Kütüphaneler⁷⁵

1.3.1. Veliyyüddin Cârullah Efendi Kütüphanesi

Veliyyüddin Cârullah (ö. 1151/1738-1739), Fatih’te bir medrese ve kütüphane inşa ettirmiştir. Erünsal’ın verdiği bilgiye göre Fâtih medreselerinden Ayak Medrese yanında 1147/1734-1735’de yaptırılan kütüphanenin kapısı Fâtih Camii avlusuna açılmaktaydı.⁷⁶ Veliyyüddin Efendi’nin vakfettiği kitap sayısının 2.000 ciltten fazla olduğu belirtilen⁷⁷ kütüphanede 1869’da 2.095 cilt kitap kayıtlıdır.

1.3.2. Servili Medresesi Kitaplığı

Fâtih medreselerinden Servili Medresesi’nde 1869’da Kasapbaşı Mustafa Efendi’nin vakfı olan 332 cilt kitap kayıtlıdır.

1.3.3. Ayak Kurşunlu Medresesi Kitaplığı

Fâtih Külliyesi’nde yer alan Sahn-ı Semân medreselerinden biri olan Ayak Kurşunlu Medresesi’nde⁷⁸ 1869’da Beylikçi İsmail Ağa vakfı olan 176 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.3.4. Tevfik Yahyâ Efendi Medresesi Kitaplığı

Müderreslik, kadılık, nakîbüleşrâflık gibi ilmiye silkinin çeşitli

⁷⁵ Bu başlık altında 1869 tarihli sayım listesinde “defteri tanzim edilmemiş başlıca olmayan kütüphaneler” başlığı altında zikredilen kütüphanelere yer verilmiştir.

⁷⁶ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 207.

⁷⁷ Veliyyüddin Efendi’nin vakfettiği kitaplar, 1175/1761 yılındaki depreme kadar bu kütüphanede muhafaza edilmiş binanın bu tarihte meydana gelen depremden zarar görmesi sebebiyle kitaplar Bayezid Camii Kütüphanesine nakledilmiştir. Bk. Muhammed Usame Onuş, “Bir Osmanlı Âlimi Veliyyüddin Cârullah Efendi’nin Terceme-i Hâli”, *Osmanlı Kitap Kültürü Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, ed. Berat Açıl (Ankara: Nobel Yayınları, 2015), 30.

⁷⁸ Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 63.

kademelerinde görev alan Tevfik Yahyâ Efendi (ö. 1205/1791), III. Selim devrinde 13 gün gibi kısa bir süre şeyhülislâmlık yapmıştır. Fatih'te bir medrese inşa ettirmiştir.⁷⁹ Burada 1869'da nakîbu'l-esrâf Mehmed Sıddîk Efendi'nin vakfı 384 cilt kitap bulunmaktadır.

1.3.5. Hüsrev Paşa Kütüphanesi

II. Mahmud (1808-1839) ve Abdülmecid (1839-1861) dönemlerinin önemli devlet adamlarından biri olan Hüsrev Paşa (ö. 1271/1855), Eyüp'te yaptırdığı külliyyede bir kütüphane binası tesis ettirmiştir. 1.015 cilt kitabı vakfettiği kütüphanenin vakfiyesi 1270/1854 tarihlidir.⁸⁰ 1869'da 698 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.3.6. Şeyh Murad Tekkesi Kitaplığı

Eyüp'te Nişancılar Mahallesi'nde yer alan Şeyh Murad (Buhârî) Tekkesi Camii'nde 1869'da Şeyh Murad ve Said Paşa'nın vakfı 331 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.3.7. Koca Mustafa Paşa Camii Kitaplığı

XV. yüzyıl sonunda inşa edilen Koca Mustafa Paşa Camii'ne Hıfzı İbrahim Efendi b. Mustafa Efendi, 1120/1709 yılında bir miktar kitap bağışında bulunmuştur.⁸¹ 1869'da 45 cilt kitap kayıtlıdır. Hasbî olarak bir kişi mustahfizlik yapmaktadır.

1.3.8. Kethüdâ Mehmed Efendi Medresesi Kitaplığı

Galata'da Kethüdâ Mehmed Efendi Medresesi'nde 1869 sayımında 198 cilt vakıf kitap kaydedilmiştir. Medresenin müderrisi kitaplığın hasbî hâfız-ı kütübüdür.

1.3.9. Kılıç Ali Paşa Medresesi Kitaplığı

Kaptân-ı deryâ Kılıç Ali Paşa (ö. 995/1587), İstanbul Topخانه'de cami, medrese ve hamamdan oluşan bir külliye yaptırmıştır. Medresede Debbağzâde Hacı İbrahim Efendi, 1216/1801'de 753 ciltten oluşan bir kütüphane kurmuştur.⁸² Bilal Ağa,

⁷⁹ Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih ma'a zeyl*, 115-116.

⁸⁰ Atilla Çetin, "Hüsrev Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/51; Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, 14-15.

⁸¹ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 183.

⁸² Semavi Eyice, "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/412; Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 272.

1262/1846'da 99 cilt kitap vakfetmiştir.⁸³ İlerleyen zamanlarda ilave vakıflarla kütüphanenin kitap sayısı artmıştır. 1869 sayımında Hacı İbrahim Efendi, Bilal Ağa, Çerkes Hacı Hüseyin Efendi ve Hacı İsmail Hulûsi Efendi vakıfları olan 1.046 cilt kaydedilmiştir.

1.3.10. Çelebi Abdullah Ağa Kütüphanesi

Kütüphanenin mevkii, Fatih Kadı Çeşmesi'dir. 1233/1818'de Çelebi Abdullah Efendi tarafından kurulmuştur.⁸⁴ 1869'da 557 cilt kitap kayıtlıdır.

1.3.11. Mehmed Ağa Camii Kitaplığı

III. Murad devrinde Dârüssaâde ağası olan Habeşî Mehmed Ağa, Fatih Çarşamba Pazarı'nda bir külliye inşa ettirmiştir. Vakfiyesi 999/1591 tarihlidir.⁸⁵ Pertevniyal Vâlîde Sultan, Mehmed Ağa Camii'ne 1272/1855'te 29 kitap vakfetmiştir.⁸⁶ 1869'da Mehmed Ağa, Pertevniyal Vâlîde Sultan, Mehmed Tayfur Paşa ve IV. Murad'ın (1623-1640) annesinin (Mahpeyker Kösem Sultan) (ö. 1061/1651) vakfı olan 196 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.3.12. Feyziye Dergâhı Kütüphanesi

Koca Mustafa Paşa yakınında Hacı Hamza Mahallesi'nde bulunan Feyziye Dergâhı (Küçük Efendi Külliyesi)⁸⁷ Kütüphanesi'nde Şeyh Mehmed Efendi'nin vakfı 1.691 cilt kitap kayıtlıdır.

1.3.13. Şeyh Camii Kitaplığı

Üsküdar'da Şeyh Camii'nde Mahmud Efendi vakfı 54 cilt kitap kaydedilmiştir. Tekkenin şeyhi mustahfız olarak görevlidir.

1.3.14. Çelebi Camii Kitaplığı

Fındıklı'da yer alan Çelebi Camii'nde tasnif edilmemiş 134 cilt kitap kaydedilmiştir.

⁸³ Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, 10-11.

⁸⁴ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 284.

⁸⁵ Filiz Gündüz, "Mehmed Ağa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/431.

⁸⁶ Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, 17.

⁸⁷ Hülya Koç, "Küçük Efendi Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/523.

1.3.15. Kışla Camii Kitaplığı

Kâsım Paşa'da Kışla Camii'nde tasnif edilmemiş 27 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.3.16. Şehid Mehmed Paşa Türbesi Kitaplığı

Eyüp'teki Mehmed Paşa'nın türbesinde konularına göre tasnifi yapılmamış 470 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.3.17. Yeni Medrese Kitaplığı

Çarşamba Pazarı'nda Yeni Medrese'de tasnif edilmemiş 194 cilt kitap kaydedilmiştir.

1.3.18. Murad Paşa Türbesi Kitaplığı

Vezneciler'de Kuyucu Murad Paşa Türbesi'nde 25 cilt vakıf kitap bulunmaktadır.

1.3.19. Hekimoğlu Ali Paşa Camii Kitaplığı

Ali Paşa Külliyesi'nde müstakil kütüphanenin dışında caminin içinde bir kitaplık vardır. 20 cilt vakıf kitap kaydedilmiştir.

2. İstanbul Vakıf Kütüphaneleri İle İlgili Elde Edilen Verilerin Değerlendirilmesi

Elde edilen verilerin daha iyi anlaşılabilmesi ve bütüncül bir şekilde değerlendirilebilmesi amacıyla iki tablo hazırlanmıştır. Tablo 1'de büyüklüklerine ve kataloglama durumlarına göre tasnif edilen İstanbul vakıf kütüphanelerinin isimleri, kuruldukları yerler, çalışma günleri ve personel sayısı; Tablo 2'de bu kütüphanelerde bulunan kitapların konularına göre dağılımı gösterilmiştir.⁸⁸ Burada kitap vakfında bulunanların sosyal statüleri, kütüphanelerin kitap mevcudu, işleyiş düzeni ve vakıf kitapların türleri ele alınacaktır.

Vakıf muamelesi, belirli bir maddî imkâna sahip olmayı gerektirdiğinden dolayı -tabii olarak- hayırseverler de, ekonomik güçleriyle paralellik arz eden kapsamda vakıflar yapmışlardır. Böylece müstakil kütüphane binası inşa ettirerek binlerce kitabı vakfeden bânîlerin yanı sıra daha önceden kurulmuş bir vakıf kütüphanesine sonradan birkaç parça kitabını meşrûat kılanlara varıncaya kadar değişen uygulama örnekleri ortaya konulmuştur.

⁸⁸ Toplam kitap sayısında tutarsızlık olanlar, Tablo 2'de yıldızlı olarak gösterilmiştir.

Kitaba ulaşmanın çok da kolay olmadığı dönemlerde büyük çaplı kütüphaneler, elbette geniş mal varlığına sahip olanların himmetleriyle vücut bulabilmiştir.⁸⁹ Nitekim listede zikredilen 19 büyük kütüphane, başkentin seçkin yönetici zümresine mensup kişiler tarafından kurulmuştur. Bânîlerin unvanları; padişah (7), vâlide sultan (1), sadrazam (5), şeyhülislâm (3), kazasker (1), nakîbüleşrâf (1), defterdâr (1), saray görevlisi (1) şeklindedir. Kataloglaması yapılmış nispeten küçük olan 17 kütüphanenin kurucuları ve vâkıfları da benzer unvanları taşımaktadır: Padişah (1), vâlide sultan (1), şehzâde (1), sadrazam (5), Dârüssaâde ağası (2), reîsülküttâb (1), kazasker (1), şeyh (2), kadızâde (1). Ayrıca bu gruptaki üç kütüphanenin vâkıflarının unvanları belirtilmemiştir. Bunların dışında kalan ve kataloglaması yapılmamış 19 kütüphanenin kurucuları ise; vâlide sultan (2), sadrazam (1), Dârüssaâde ağası (1), nakîbüleşrâf (1), paşa (2), âlim (1), kasapbaşı (1), beylikçi (1), şeyh (2), hacı (3), ağa (1), çelebi (1) ve bilinmeyen (9) kişidir (Tablo 1). Kütüphanelerde genellikle birden fazla vâkıfın kitapları vardır. Başlangıçta bir kişi tarafından kurulsa da sonraki devirlerde yeni vakıflar yoluyla ya da başka vasıtalarla⁹⁰ kütüphanelerin kitap sayısı artmıştır.

Sayımaya konu olan 55 kütüphanedeki kitapların nicelik durumuna bakıldığında ilk grupta yer alan büyük kütüphaneler, 52.194 cilt; ikinci gruptaki cami, medrese ve tekke bünyesinde bulunan küçük kütüphaneler, 6.667 cilt; üçüncü grup kütüphaneler, 8.673 cilt kitabı barındırmaktadır. Kitap koleksiyonları açısından zengin olan büyük kütüphanelerin her birinde, 1.000 cildin üzerinde kitap bulunmaktadır (Tablo 1). Padişah ve üst düzey devlet erkânının vakıflarından oluşan yekûn (52.194 cilt), toplam kitap mevcudunun %77.28'ine (diğer iki kategoridekilerin oranı %22.72) tekabül etmektedir. Kütüphanelerin varlık ve yaygınlık göstermesi, ilmî ve kültürel gelişmişliğin işaretlerinden biri olarak kabul

⁸⁹ Emsen, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi”, 19-21.

⁹⁰ Osmanlı dönemi kütüphanelerinin koleksiyonları; çeşitli kişilerin vakfettiği kitapların yanı sıra satın alma, istinsah, hediye, müsadere, ganimet gibi usullerle genişletilme imkânına sahip olmuşlardır. Bk. Anameriç, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, 58.

edildiğine göre bu istatistiksel veriden hareketle payitahtın ilmî ve kültürel hayatının oluşturulması ve geliştirilmesinde en fazla katkıyı zikredilen yönetici kesiminin yaptığı söylemek yerinde olacaktır.

Büyük kütüphaneler; Ayasofya, Fatih, Süleymaniye gibi selâtin camilerde ya da müstakil binalarda hizmet vermektedirler. Kitapların muhafazası, bakımı, kütüphane temizliği ve ödünç alma-verme işlerini takipten sorumlu değişen sayıda ücretli personel istihdam edilmiştir. Haftalık çalışma günleri üç kütüphane hariç diğerlerinde Pazar, Pazartesi, Çarşamba, Perşembe ve Cumartesi olmak üzere beş gündür. İkinci gruptaki kütüphanelerin hizmet kapsamı, ilkinde kıyasla sınırlı olup haftanın beş günü düzenli faaliyet gösteren sadece iki kütüphane vardır. Diğerleri bir ya da iki gün açıktır ya da medrese ve tekke talebelerine şart koşulmuş kütüphanelerdir. Sultan Ahmed Camii Kitaplığı hariç diğerlerinde değişen sayıda personel bulunmaktadır. Cami, medrese, tekke ve türbe birimlerinde oluşturulmuş üçüncü gruptaki kitaplıkların bir kısmının sadece toplam kitap mevcudu belirtilmiş olup bunların düzenli kütüphane görevlisi de yoktur (Tablo 1).

İncelenen listede kitaplar konularına göre gruplandırılarak sayıları verilmiştir. Konu başlıkları, önemli ölçüde standartlaştırılmış olup kütüphanelerin sayısal verileri aynı başlıklar altında (hadis, hadis usulü, tefsir, tefsir usulü, akaid, kelâm, fıkıh, fıkıh usulü ve tasavvuf gibi) belirtilmiştir. Bununla birlikte kayıtlar, tamamen aynı şablonda değildir. Örneğin tarih alanındaki kitaplar, genellikle tevârih başlığı altında kaydedilirken bazı kütüphaneler için siyer, beşerî tarih, tabîî tarih gibi dallar ayrı ayrı gösterilmiştir. Farklı konulardaki kitap sayısının bir arada verilmesi sıklıkla karşılaşılan bir uygulamadır. Örneğin tarih kitapları, tıp ve lügat (Dârülmesnevî Kütüphanesi) ya da ahlâk (Kethüdâ Mehmed Efendi Medresesi Kütüphanesi) gibi başka disiplinlerdeki kitaplarla birlikte kaydedilmiştir. Bu durum, kayıt esnasında merkezî bir tasnif sisteminin uygulanmadığını, her bir kurumun farklı biçimde kayıt tuttuğunu göstermektedir. Standart dışı başlıkları malar, özellikle hendese, hesap, coğrafya, hey'et, nücûm, hurûf, cifr, havâss, ta'bir-nâme, kimya, ed'iye, remel, mev'iza, nesâyih,

iber, ahlâk, âdâb, vaz', istiâre, arûz konulu kitaplar için geçerlidir. Bu nedenle Tablo 2'de bazı konu başlıkları birleştirilerek 29 kategori halinde sunulmuştur.

Kütüphanelerde dinî/şer'î ilimler sahasına ait kitaplar çoğunluktadır. Bu durum, vakıf kütüphanelerinin oluşturulduğu dönemlerdeki hâkim düşüncenin dinî nitelikli olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı dünyasında XIX. yüzyıl ortalarına gelinceye kadar ilim tahsilinin odağında dinî düşünce yer almaktaydı. Camilerden tekkelere, sıbyân mekteplerinden çeşitli düzeylerdeki medreselere kadar tüm ilim kurumlarında dinî muhtevalı eğitim-öğretim gerçekleştirilmekteydi. Dolayısıyla kütüphanelerdeki kitap varlığı da bu ekseninde tecessüm etmiştir. Tıb, hey'et (astronomi), hendese, coğrafya, hikmet (felsefe), mantık gibi aklî/felsefî ilimlere dair kitaplar, dinî ilimlere nispetle daha az sayıdadır. Kütüphaneler, daha ziyade medrese müfredatıyla uyumlu bir içerik taşımaktaydı. Zira kitaplardan istifade edenler, öncelikle medrese hocaları ve öğrencileridir. Kütüphane vakfiyelerinde medrese ve ilim ehlinin kitaplardan faydalandırılması, özellikle zikredilen bir husustur. Vakıf kütüphaneler, yine bir vakıf kurumu olan medrese içinde ya da yakınında ayrı bir mekânda konumlandırılarak ilmî faaliyetler desteklenmiştir.

Kitapların yazma/basma ve dil özellikleri açısından tasnifine bu sayımda yer verilmemiştir. Osmanlı'da matbaa kullanımının yaygınlaşması (XVIII. yüzyıl) öncesinde kurulan kütüphanelerin ve vakfedilen kitapların yazmalardan oluştuğu ve sonrasında da yazma eser kültürünün birden kalkmadığı dikkate alındığında yazma eserlerin çoğunlukta olduğu; dinî ilimlere ait kitapların ağırlıkta olması sebebiyle de Arapça eserlerin, Farsça ve Türkçe eserlerden daha fazla olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görülen kütüphaneleri merkezileştirme çalışmalarına, cumhuriyet döneminde de devam edilmiş ve bu kapsamda vakıf kitap koleksiyonları belirli merkezlerde toplanarak muhafaza altına alınmıştır. Bu doğrultudaki çalışmalarla, İstanbul Süleymaniye Külliyesi bünyesinde teşkil edilen kütüphane, merkez haline getirilmiştir. Yukarıda zikredilen vakıf kütüphanelerin büyük bir kısmı buraya nakledilmiştir. Günümüzde İslâm dünya-

sının en önemli yazma eser kütüphanelerinden biri olan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde, padişahlardan başlayarak halkın her kesiminden insanların kurdukları vakıf kütüphaneleri yer almaktadır.⁹¹ Âtîf Efendi, Köprülü, Nuruosmaniye ve Râgıb Paşa Kütüphaneleri, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne bağlı birimlerdir. Güncel istatistiklere göre bu merkezdeki 148 koleksiyonda 89.423'ü yazma, 68.922'si basma eser olan 173.983 adet kitap bulunmaktadır.⁹² İstanbul'da Süleymaniye ile birlikte Beyazıt, Hacı Selim Ağa ve Millet Yazma Eser Kütüphaneleri, Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedirler.

SONUÇ

Kitaplar, hiç şüphesiz bilginin muhafaza edilmesini, ilmî birikimin geçmiş nesillerden gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan bir işleve sahiptir. İslâm kültür ve medeniyetinde kitaba gösterilen ilgi ve ehemmiyet, kitabın vakıf uygulamasına dâhil edilmesini ve yaygın bir şekilde vakıf kütüphanelerin ortaya çıkmasını temin etmiştir. Osmanlı döneminde de bireysel kütüphaneler bulunmakla birlikte umuma tahsis edilen kütüphanelerin vakıflarla kuruldukları görülmektedir.

Osmanlı'da vakıf kitaplar, mekân olarak; cami, medrese, tekke, türbe ve müstakil binalarda biraraya getirilmiştir. Mekânlar farklı da olsa buralarda tesis edilen kütüphanelerin kitap çeşitliliği birbirine benzemektedir. Diğer bir ifadeyle cami ile medrese ya da tekke ile müstakil kütüphane arasında kitap türü açısından bir ayrım olmadığı dikkati çekmektedir. Bu kütüphanelerde tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf gibi İslâmî ilimler başta olarak dil, tarih, edebiyat, kimya, mantık, hikmet, astronomi, tıp alanlarında kitaplar bulunmaktadır. Ancak bununla birlikte camilerde Mushaf ve cüz nüshalarının, tekkelerde tasavvufî eserlerin, medreselerde de öğrencilerin ders kitaplarının ağırlıklı olması doğal bir durumdur.

Vakıf kitapların İstanbul'daki dağılımını gösteren 1869 tarihli listede vakıf kütüphaneleri, büyüklüklerine, kataloglama ve tas-

⁹¹ Kaya, "Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserleri", 89.

⁹² TYEKB, "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi".

nif durumlarına göre üç gruba ayrılmıştır. Kataloglaması yapılmış başlıca kütüphaneler, kitap çeşitliği ve sayısı en fazla olan büyük kütüphanelerdir. Çoğu XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kurulmuş müstakil binalara sahip bu kütüphanelerin sayısı 19 olup kitap mevcudu 52.194 cilttir. Kataloglaması yapılmış diğer kütüphaneler, ilkinde göre daha küçük çaplı olanlardır. Cami ve medreselerde yer alan bu gruptaki 17 kütüphanenin kitap mevcudu 6.667 cilttir. Üçüncü kategoride ise; tasnife tabi tutulmamış, düzenli bir işleyişi olmayan; cami, medrese, tekke, türbe dolaplarında az sayıdaki kitaplardan oluşan 19 kütüphane bulunmaktadır. Kitap sayısı 8.673 cilt olan bu grup kütüphanelerde kitaplar konularına göre ayrılmamış ve kütüphanelerin sadece toplam kitap mevcutları kaydedilmiştir. Bu sayım sonucuna göre söz konusu dönemde İstanbul'da 55 vakıf kütüphanesinin 67.534 cilt kitaba ev sahipliği yaptığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Elbette vakıf kitap mevcuduna ilişkin bu rakamlar, nihai olmayıp yukarıda belirtilen kurumlara intikal etmemiş şahısların özel kütüphanelerinde yer alan vakıf kitaplar olduğu da dikkate alındığında sonuç değişecektir. Fakat elimizdeki vesika dahi vakıf uygulamasının, Osmanlı kitap ve kütüphaneleri ile ne denli iç içe geçmiş olduğunu anlamaya yetecek özelliktedir. Sonuç olarak Osmanlı dünyasında geleneksel olanın dışına çıkılmaya başlandığı bir dönem olan XIX. yüzyılın ortalarında, geleneksel bir kurum olarak varlığını sürdüren vakıf kütüphanelerinin İstanbul'da ilmî birikimleriyle önemli bir kültür varlığı oldukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed Rıfat. *Devhatü'n-Nukabâ. Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrafar*: haz. Hasan Yüksel - M. Fatih Köksal. Sivas: Dilek Matbaası, 1998.

Ahmed Rıfat. *Devhatü'l-meşâyih ma'a zeyl*. ts.

Akgündüz, Ahmet. *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2013.

Aktepe, M. Münir. "Amcazâde Hüseyin Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Albayrak, Muzaffer - Kevser Şeker. *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları,

2014.

Anameriç, Hakan. “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 19 (2006), 53-78.

Arpaemînzâde Mustafa Sâmî vd. *Târih-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî*. İstanbul: 1198.

Ayvansarâyî, Hâfız Hüseyin bin İsmail. *Hadîkatü'l-cevâmî'*. 2 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281.

Baykal, İsmail. “Fatih Sultan Mehmed’in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları”. *Vakıflar Dergisi* 4 (1968), 77-80.

Bayraktar, Nimet. “İstanbul’daki Vakıf Kütüphaneler ve Süleymaniye Kütüphanesi”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 15/3 (1966), 134-138.

Bayraktar, Nimet. “Üsküdar Kütüphaneleri”. *Vakıflar Dergisi* 16 (1982), 45-59.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkâf Nezareti Defterleri [EV.d. J. No. 21346]*.

Can, Selman - Yıldız Altunbaş, Esengül. “Ayasofya I. Mahmud Kütüphanesi ve Geçirdiği Onarımlar”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 35 (2015), 182-222.

Cunbur, Müjgan. “I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 22/1-2 (Ocak-Haziran 1964), 17-68.

Cunbur, Müjgan. “Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi”. *Necati Lugal Armağanı*. 165-189. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968.

Cüneyd, Yahyâ Mahmud. *İslâm Âleminde Vakıf Kütüphaneciliği*. çev. Süheyl Sapan. İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2009.

Çavdar, Tuba. “Esad Efendi Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/347. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Çavdar, R. Tuba. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.

Çetin, Atilla. “Hüsrev Paşa Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Defter-i Kütübhâne-i Ayasofya. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1304.

Defter-i Kütübhâne-i Es’ad Efendi. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, ts.

Delibaş, Burak. *19-20. Yüzyıl Osmanlı Kütüphane Vakfiyeleri (İstanbul Kadı Sicillerine Göre Metin ve İnceleme)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Emsen, Şemin. “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphaneler-

rinin Tarihçesi". *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 9/1-2. Ankara: 1960, 14-35.

Eyice, Semavi. "Beşir Ağa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Eyice, Semavi. "Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/165-166. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Eyice, Semavi. "Kılıç Ali Paşa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/412-414. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Erünsal, İsmail E. "Fâtih Kütüphanesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/250. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Erünsal, İsmail E. "Köprülü Kütüphanesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/257-258. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Erünsal, İsmail E. "Mahmud Paşa Kütüphanesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/381-382. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Erünsal, İsmail E. *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

Gençboyacı, Melek. "Fezullah Efendi'nin Kütüphanesine Vakfettiği Kitaplar". *Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Fezullah Efendi Sempozyumu Tebliğler*. ed. Ömer Kara. 449-492. Erzurum: 2015.

Gökman, Muzaffer. *Murad Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1943.

Gündüz, Filiz. "Mehmed Ağa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/431-432. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Hacı Selim Ağa Vakfıyesi. İstanbul: Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi. Mikrofilm Arşiv No: 355.

Hamidiye Kütüphanesinde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir. İstanbul: 1300.

İpşirli, Mehmet. "Bilâd-ı Selâse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1563). haz. Mehmet Akman. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704). haz. Coşkun Yılmaz - Salih

Kahrıman. İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2019.

Kaya, Nevzat. "Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserleri". *Vakıflar Dergisi Vakıf Medeniyeti Yılı Özel Sayısı* (2006), 88-93.

Kaya, Nevzat. "Süleymaniye Kütüphanesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Koç, Hülya. "Küçük Efendi Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansik-*

lopedisi. 26/523-524. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi. *Tarih-i Çelebizâde Efendi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282.

Kütükoğlu, Mübahat S. “1869’da Faal İstanbul Medreseleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 7-8 (1977), 277-392.

Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayar. 6 cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Onuş, Muhammed Usame. “Bir Osmanlı Âlimi Veliyyüddin Cârullah Efendi’nin Terceme-i Hâli”. *Osmanlı Kitap Kültürü Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. ed. Berat Açıl. 17-46. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.

Orman, Tülay Sezgin. “Yeni Vâlîde Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/433-435. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Osmanzâde Ahmed Tâib. *Hadikatü’l-vüzerâ*. İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1271.

Ömer Hilmi Efendi. *Ahkâmu’l-evkâf*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1307.

Özcan, Abdülkadir. “Âsım Efendi, Çelebizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/477-478. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Özcan, Abdülkadir. “Şehid Ali Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/433-434. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Öztürk, Said. “Bir Yazma Eser Kütüphanesi: Sultan I. Mahmud’un Ayasofya Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfı”. *1. Ulusal İslâm El Yazmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. haz. İbrahim Gümüş. 156-168. İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009.

Sezgin, Fuat. “Âtıf Efendi Kütüphanesi’nin Vakfı”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 6/6 (1954), 132-144.

Tanman, Baha. “Atık Vâlîde Sultan Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/68-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Tanman, Baha. “Çorlulu Ali Paşa Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/371-373. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Tanman, Baha. “Mesnevîhâne Tekkesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/334-336. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Türek, Ahmet İhsan. “Râgıp Paşa Kütüphanesi Vakfı”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 1/1 (Ekim 1970), 65-78.

Türkay, Cevdet. “İstanbul Kütüphaneleri”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi: Dün Bugün Yarın* 69 (Haziran 1973), 30-35.

TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi”. Erişim 20 Mart 2022. <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr>

Ülker, Mustafa Birol - Taysi, Mehmet Serhan. “Millet Kütüphanesi”. *Tür-*

kiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 30/70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Ünver, Süheyl. *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946.

Uluçam, Abdüsselam. “Feyzullah Efendi Medresesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/528-529. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Unan, Fahri. *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf (Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/479-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Yüksel, İ. Aydın. “Sadrazam Rüstem Paşa’nın Vakıfları”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*. 219-281. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1995.

TABLolar

Tablo 1. 1869 Yılı Sayımına Göre İstanbul Vakıf Kütüphanelerinin Özellikleri

	Kütüphane Adı	Cami-Mescid	Medrese	Tekke-Zâviye	Türbe	Müstakil	Çalışma Günleri	Hâfız-ı Kütüb	Mustahfiz	Mülâzım, Ferrâş
Defteri Düzenlenmiş Büyük Kütüphaneler										
1	Ayasofya	X					Beş gün 93	6		
2	Esad Efendi					X	“	3		
3	Köprülüzâde					X	“	4		
4	Osmaniye					X	“	6		
5	Veliyyüddin Efendi					X	“	2	2	
6	Âşir Efendi					X	“	2		2
7	Hamidiye Medresesi		X				“	4		
8	III. Ahmed ve Hatice Vâlide Sultan	X				X	“	4		
9	Süleymaniye Camii	X					“	5		3
10	Âtuf Efendi (Vefâ)					X	“	3		
11	Şehid Ali Paşa					X	“	3		
12	Damad İbrahim Paşa Medresesi		X				“	3		

⁹³ Pazar, Pazartesi, Çarşamba, Perşembe, Cumartesi günleri.

13	Lâleli Medresesi		X				“	3	3	
14	Râğb Paşa					X	“	2	2	
15	Fâtiḥ Camii	X					“	6		
16	Feyzullah Efendi		X				Üç gün 94	2		
17	Mehmed Murad Efendi					X	Beş gün	6		1
18	Hekimoğlu Ali Paşa					X	Pats, Perşembe	4		
19	Selim Ağa					X	Beş gün	3		
Toplam Kitap Sayısı: 52.194										
Defteri Düzenlenmiş Küçük Kütüphaneler										
20	Hacı Beşir Ağa Camii ⁹⁵	X					Beş gün	4		
21	Rüstem Paşa Medresesi		X				Medreseye meşrût	1		
22	Mahmud Paşa Medresesi		X				“	1		
23	Çorlulu Ali Paşa Medresesi		X				“	1		
24	Kara Mustafa Paşa Medresesi		X				“	1		
25	Musallâ Medresesi		X				“	1		
26	Şehzâde Camii	X					Açık değil	2		
27	Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi		X				Medreseye meşrût	3		
28	Dârülmesnevî Camii	X		X			Tekke talebesine meşrût	1		
29	Eyüp Sultan Camii 1	X					Beş gün	2		
30	Eyüp Sultan Camii 2	X					Pazar	2		
31	Beşir Medresesi		X				Medreseye meşrût	1		
32	Ömer Efendi Medresesi		X				Salı, Cuma	1		
33	Cedid Vâlide Sultan Camii	X					-		1	
34	Atik Vâlide Sultan Camii 1	X					-		1	
35	Atik Vâlide Sultan Camii 2	X					-		1	
36	Sultan Ahmed Camii	X					-			
Toplam Kitap Sayısı: 6.667										
Defteri Düzenlenmemiş Kütüphane Dolaplarında Bulunan Kitaplar										
37	Veliyyüddin Cârullah Efendi					X	Pazartesi, Perşembe	2		
38	Servili Medresesi		X				Medreseye meşrût		1	
39	Ayak Kurşunlu Medresesi		X				“		1	

⁹⁴ Pazartesi, Perşembe, Cumartesi günleri.

⁹⁵ Cami ile yakınlığı ve listede de “camii derununda” olarak kaydedilmesi sebebiyle kütüphanenin yeri cami olarak gösterilmiştir.

40	Tevfik Yahyâ Efendi Medresesi		X				Medrese talebesine meşrûr		1
41	Hüsrev Paşa					X	Beş gün	3	
42	Şeyh Murad Tekkesi Camii	X		X			-		1
43	Koca Mustafa Paşa Camii	X					-		1
44	Kethüdâ Mehmed Efendi Medresesi		X				-	1	
45	Kılıç Ali Paşa Medresesi		X				Beş gün	3	
46	Çelebi Abdullah Ağa					X	“	1	
47	Mehmed Ağa Camii	X					“	2	
48	Feyziye Dergâhı	X		X		X	Salı, Cuma	2	
49	Şeyh Camii	X					-		1
50	Çelebi Camii	X					-		
51	Kışla Camii	X					-		
52	Şehid Mehmed Paşa Türbesi				X		-		
53	Yeni Medrese		X				-		
54	Murad Paşa Türbesi				X		-		
55	Hekimoğlu Ali Paşa Camii	X					-		
Toplam Kitap Sayısı: 8.673									

Tablo 2. İstanbul Vakıf Kütüphanelerinde Bulunan Kitapların Konularına Göre Taksimi

Kitap Türü	Ayasofya Camii Kıp	Esad Efendi Kıp	Köprülüzâde Kıp	Osmaniye Camii Kıp	Veliyyüddin Efendi Kıp	Âşir Efendi Kıp	Hamidiye Kıp	III. Ahmed ve Hatice Vâlide Sultan Kıp	Süleymaniye Camii Kıp
Mushaf-ı Şerif	49	2	13	42	7	3	12	3	29
Kütüb-i Semâviye	3	7	-	9	4	5	2	-	-
Kıraat	31	23	36	-	41	8	18	9	16
Tefsir	371	218	234	507	414	119	188	195	137
Usûl-i Hadis	17	11	16	20	11	5	5	7	2
Hadis	502	96	297	664	417	252	258	170	160
Usûl-i Fıkıh	64	52	72	80	126	25	35	53	31
Fıkıh	518	551	230	555	499	204	177	317	274
Fetâvâ	78	64	41	15	18	63	36	107	43
Ferâiz	21	14	4	10	14	9	6	2	7
Tasavvuf	540	503	202	427	248	133	225	57	55
Akaid ve Kelâm	213	164	152	140	182	88	93	41	51

Hikmet	103	22	58	68	31	17	18	27	4
Mantık	98	24	78	48	68	26	20	9	14
Hey'et, Coğrafya	112	27	-	65	19	19	-	-	-
Hendese vd.96	132	102	71	194	71	61	82	27	7
Ahlâk ve Siyaset	106	114	-	-	-	22	-	-	-
Mev'iza97	-	-	-	-	138	-	19	-	-
Tevârih98	639	404	311	56	207	220	110	142	29
Tıb	218	50	55	164	95	29	49	25	5
Edebiyat	594	482	347	759	92	407	405	105	30
Meânî, Beyân	68	58	71	104	118	28	42	49	29
Âdâb 99	18	26	48	39	47	27	17	-	10
Nahiv	163	74	13	131	160	85	75	74	53
Sarf	47	33	41	27	30	16	22	8	15
Lugat	137	113	132	213	106	87	113	69	40
Mecâmi'-i Fünûn	97	-	117	122	106	206	104	37	49
Resâil	-	332	-	-	-	-	-	-	-
Diğer	25	230	28	48	100	45	-	-	-
Toplam	5.147*	3.919*	2.807*	5.110*	3.535*	2.209	2.244*	1.533	1.101*

Tablo 2'nin Devamı

Kitap Türü	Ömer Efendi Medresesi Kıp	Koca Mustafa Paşa Camii Kıp	Kethüda Mehmed Efendi Medresesi Kıp	Kılıç Ali Paşa Medresesi Kıp	Selim Ağa Kıp	Cedit Vâlide Sultan Camii Kıp	Atik Vâlide Sultan Camii Kıp 1	Atik Vâlide Sultan Camii Kıp 2	Çelebi Abdullah Ağa Medresesi Kıp
Mushaf-ı Şerif	-	-	-	2	3	-	17	2	12
Kütüb-i Semâviye	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kıraat	5	-	1	16	29	-	3	18	5
Tefsir	14	2	45	151	116	10	17	31	33
Usûl-i Hadis	-	-	-	-	6	-	2	-	-
Hadis	19	11	30	96	92	6	42	62	48
Usûl-i Fıkıh	2	4	6	33	29	-	2	9	9

⁹⁶ Hendese, Hesab, Coğrafya, Hey'et, Nücûm, Hurûf, Cifr, Havâss , Ta'bir-nâme, Kimya, Ed'îye, Remel vb. bu grupta toplanmıştır.

⁹⁷ Mev'iza, Nesâiyih, İber ve Ahlâk içerikli kitaplar bu grupta belirtilmiştir.

⁹⁸ Beşeri Tarih, Tabii Tarih, Siyer gibi alt başlıklar bu grupta belirtilmiştir.

⁹⁹ Âdâb, Âdâb u Vaz', İstiâre, Arûz bu grupta belirtilmiştir.

Fıkıh	23	10	30	153	142	19	24	81	86
Fetâvâ	-	-	-	27	42	4	-	-	23
Ferâiz	-	-	-	13	7	-	-	-	6
Tasavvuf	11	3	5	90	120	5	7	87	19
Akaid ve Kelâm	8	3	11	63	92	-	-	-	48
Hikmet	4	-	3	-	16	-	-	5	9
Mantık	3	-	-	29	42	-	2	23	19
Hey'et, Coğrafya	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hendese vd.	2	-	-	21	23	-	-	22	6
Ahlâk ve Siyaset	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mev'iza	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Tevârih	9	-	19	132	120	3	-	36	19
Tıb	4	5	-	-	28	-	-	-	4
Edebiyat	4	2	21	-	118	-	5	164	50
Meânî, Beyân	8	-	8	32	54	4	5	19	11
Âdâb	3	-	-	23	13	-	-	-	54
Nahiv	14	-	11	78	123	2	15	64	28
Sarf	5	-	-	24	18	-	-	24	13
Lugat	10	5	8	28	56	3	-	30	12
Mecâmî'-i Fünûn	-	-	-	4	6	-	-	-	22
Resâil	-	-	-	-	-	-	-	17	-
Diğer	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	144*	45	198	1.046*	1.301*	56	138*	729*	557*

Tablo 2'nin Devamı

Kitap Türü	Mehmed Ağa Camii Ktp	Fezziye Dergâhu Ktp	Şeyh Camii Ktp	Çelebi Camii Ktp	Kışla Camii Ktp	Şehid Mehmed Paşa Türbesi Ktp	Yeni Medrese Ktp	Murad Paşa Türbesi Ktp	Hekimoğlu Ali Paşa Camii Ktp	Sultan Ahmed Camii Ktp
Mushaf-ı Şerif	2	3	7							
Kütüb-i Semâviye	-	-	-							
Kıraat	-	25	2							
Tefsir	38	70	16							
Usûl-i Hadis	-	-	-							
Hadis	17	36	4							

Usûl-i Fıkıh	5	-	-							
Fıkıh	52	128	3							
Fetâvâ	-	-	-							
Ferâiz	-	-	-							
Tasavvuf	8	126	2							
Akaid ve Kelâm	-	41	-							
Hikmet	16	-	-							
Mantık	-	-	2							
Hey'et, Coğrafya	-	-	-							
Hendese vd.	-	45	-							
Ahlâk ve Siyaset	-	-	-							
Mev'iza	-	87	-							
Tevârih	2	71	1							
Tıb	-	26	-							
Edebiyat	3	126	10							
Meânî, Beyân	12	-	-							
Âdâb	-	-	1							
Nahiv	20		4							
Sarf	-	6	-							
Lugat	22	44	-							
Mecâmi'-i Fünûn	-	81	-							
Resâil	-	-	-							
Diğer	-	-	-							
Toplam	196*	1.691*	54*	134	27	47	194	25	20	60

Tablo 2'nin Devamı

Kitap Türü	Âtîf Efendi Kıp	Şehid Ali Paşa Kıp	Damad İbrahim Paşa Kıp	Lâleli Kıp	Râgıb Paşa Kıp	Fâtih Camii Kıp	Fezullah Efendi Kıp	Veliyyüddin Cârullah Efendi Kıp	Mehmed Murad Efendi Kıp
Mushaf-ı Şerif	3	1	2	18	3	23	-	1	3
Kütüb-i Semâviye	4	2	3	2	-	8	-	-	-
Kıraat	35	33	6	51	14	42	14	22	13
Tefsir	261	296	224	285	212	588	236	247	311
Usûl-i Hadis	12	19	5	42	10	15	7	-	14
Hadis	202	245	188	286	118	56	304	187	296
Usûl-i Fıkıh	56	89	58	118	78	256	86	129	98

Fıkıh	318	333	190	451	161	801	360	359	333
Fetâvâ	61	75	56	43	38	239	85	70	161
Ferâiz	12	22	3	40	4	46	13	12	11
Tasavvuf	142	343	24	188	76	354	66	175	108
Akaid ve Kelâm	120	179	30	341	102	301	79	179	69
Hikmet	23	14	21	76	57	58	39	57	28
Mantık	44	58	15	118	34	159	33	122	24
Hey'et, Coğrafya	-	19	-	31	7	32	28	-	-
Hendese vd.	44	36	16	168	29	42	28	103	-
Ahlâk ve Siyaset	-	-	-	15	5	74	9	-	-
Mev'iza	-	106	16	-	-	-	-	-	56
Tevârih	143	131	68	123	88	276	193	67	61
Tıb	18	122	14	40	24	125	18	19	13
Edebiyat	133	44	25	299	157	582	212	75	87
Meânî, Beyân	57	125	-	152	61	167	87	100	59
Âdâb	20	29	7	183	13	66	-	62	17
Nahiv	146	231	53	385	93	302	132	104	97
Sarf	37	43	6	89	11	78	23	29	22
Lugat	69	115	41	110	49	140	66	59	79
Mecâmi'-i Fünûn	38	167	3	135	40	153	70	-	37

Tablo 2'nin Devamı

Kitap Türü	Hekimoğlu Ali Paşa Ktıp	Hacı Beşir Ağa Camii Ktıp	Rüstem Paşa Medresesi Ktıp	Mahmud Paşa Medresesi Ktıp	Çorlulu Ali Paşa Medresesi Ktıp	Kara Mustafa Paşa Medresesi Ktıp	Musallâ Medresesi Ktıp	Şehzâde Camii Ktıp	Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi Ktıp
Mushaf-ı Şerif	5	4	1	-	3	4	3	1	3
Kütüb-i Semâviye	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kıraat	44	2	8	-	-	10	-	17	-
Tefsir	202	72	82	84	75	95	27	95	79
Usûl-i Hadis	18	5	-	1	3	-	2	4	-
Hadis	229	100	158	81	67	54	46	73	73

Usûl-i Fıkıh	30	20	23	29	21	27	4	48	17
Fıkıh	237	104	87	100	95	113	26	246	90
Fetâvâ	58	26	10	12	15	44	-	37	21
Ferâiz	24	2	-	3	1	2	-	11	5
Tasavvuf	261	49	22	18	18	7	15	40	35
Akaid ve Kelâm	78	30	19	29	14	17	4	44	26
Hikmet	9	4	6	8	7	-	-	13	6
Mantık	50	6	15	32	17	12	4	17	34
Hey'et, Coğrafya	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hendese vd.	74	19	2	-	6	6	9	16	8
Ahlâk ve Siyaset	20	-	-	-	-	-	-	-	-
Mev'iza	-	-	-	-	-	-	-	18	-
Tevârih	177	58	8	-	15	16	11	53	14
Tıb	59	20	-	2	2	7	-	26	5
Edebiyat	151	35	5	4	15	23	12	-	37
Meânî, Beyân	14	18	19	33	22	13	4	38	3
Âdâb	-	7	-	-	-	-	-	89	9
Nahiv	149	32	32	54	27	15	-	67	34
Sarf	4	6	13	14	4	9	-	11	7
Lugat	55	29	8	15	14	19	10	44	28
Mecâmi'-i Fünûn	127	30	5	3	5	-	-	43	12
Resâil	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Diğer	-	-	-	-	31	-	-	22	-
Toplam	2.070*	678	385*	517*	477	493	177	1.068*	546

Tablo 2'nin Devamı

Kitap Türü	Servili Medresesi Ktıp	Ayak Kurşunlu Medresesi Ktıp	Tevfik Yahyâ Efendi Medresesi Ktıp	Dârülmescnevî Camii Ktıp	Hüsrev Paşa Ktıp	Eyüp Camii Ktıp 1	Eyüp Camii Ktıp 2	Beşir Medresesi Ktıp	Şeyh Murad Tekkesi Camii Ktıp
Mushaf-ı Şerif	1	-	3	4	2	-	-	-	2
Kütüb-i Semâviye	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Kıraat	2	-	-	30	-	-	-	-	-

Tefsir	17	10	40	39	23	48	26	16	45
Usûl-i Hadis	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hadis	29	19	61	36	51	46	32	16	66
Usûl-i Fıkıh	-	-	8	-	-	-	13	-	6
Fıkıh	64	22	82	51	-	-	-	23	-
Fetâvâ	-	3	-	-	73	67	77	-	45
Ferâiz	-	2	3	-	-	-	-	-	-
Tasavvuf	28	6	-	109	35	123	-	-	94
Akaid ve Kelâm	17	12	27	27	-	18	20	-	8
Hikmet	6	6	7	-	-	9	-	15	-
Mantık	25	-	12	52	-	5	-	-	-
Hey'et, Coğrafya	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hendese vd	-	2	-	-	51	-	-	-	-
Ahlâk ve Siyaset				-	-	-	-	-	-
Mev'iza	-	3	-	53	-	-	-	-	-
Tevârih	-	-	21	25	147	26	-	20	35
Tıb	4	-	-	-	6	5	-	-	8
Edebiyat	33	17	62	-	140	30	186	57	-
Meânî, Beyân	25	10	8	-	-	10	-	-	-
Âdâb	6	4	6	-	-	-	-	-	-
Nahiv	56	25	21	44	67	18	-	14	-
Sarf		14	6	16		6	-	-	-
Lugat	19	7	17	-	34	9	-	9	22
Mecâmi'-i Fünûn	-	-	-	93	-	-	-	29	-
Resâil	-	-	-	-	68	-	-	-	-
Diğer	-	-	-	28	-	31	-	-	-
Toplam	332	176*	384	582*	698	451	354	199	331

Tablo 2'nin Devamı

Kitap Türü	Ömer Efendi Medresesi Ktp	Koca Mustafa Paşa Camii Ktp	Kethüda Mehmed Efendi Medresesi Ktp	Kılıç Ali Paşa Medresesi Ktp	Selim Ağa Ktp	Cedit Vâlide Sultan Camii Ktp	Atik Vâlide Sultan Camii Ktp 1	Atik Vâlide Sultan Camii Ktp 2	Çelebi Abdullâh Ağa Medresesi Ktp
Mushaf-ı Şerif	-	-	-	2	3	-	17	2	12
Kütüb-i Semâviye	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kıraat	5	-	1	16	29	-	3	18	5
Tefsir	14	2	45	151	116	10	17	31	33
Usûl-i Hadis	-	-	-	-	6	-	2	-	-
Hadis	19	11	30	96	92	6	42	62	48
Usûl-i Fıkıh	2	4	6	33	29	-	2	9	9
Fıkıh	23	10	30	153	142	19	24	81	86
Fetâvâ	-	-	-	27	42	4	-	-	23
Ferâiz	-	-	-	13	7	-	-	-	6
Tasavvuf	11	3	5	90	120	5	7	87	19
Akaid ve Kelâm	8	3	11	63	92	-	-	-	48
Hikmet	4	-	3	-	16	-	-	5	9
Mantık	3	-	-	29	42	-	2	23	19
Hey'et, Coğrafya	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hendese vd.	2	-	-	21	23	-	-	22	6
Ahlâk ve Siyaset	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mev'iza	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Tevârih	9	-	19	132	120	3	-	36	19
Tıb	4	5	-	-	28	-	-	-	4
Edebiyat	4	2	21	-	118	-	5	164	50
Meânî, Beyân	8	-	8	32	54	4	5	19	11
Âdâb	3	-	-	23	13	-	-	-	54
Nahiv	14	-	11	78	123	2	15	64	28
Sarf	5	-	-	24	18	-	-	24	13
Lugat	10	5	8	28	56	3	-	30	12
Mecâmi'-i Fünûn	-	-	-	4	6	-	-	-	22
Resâil	-	-	-	-	-	-	-	17	-
Diğer	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	144*	45	198	1.046*	1.301*	56	138*	729*	557*

Tablo 2'nin Devamı

Kitap Türü	Mehmed Ağa Camii Ktp	Feyziye Dergâhı Ktp	Şeyh Camii Ktp	Çelebi Camii Ktp	Kışla Camii Ktp	Şehid Mehmed Paşa Türbesi Ktp	Yeni Medrese Ktp	Murad Paşa Türbesi Ktp	Hekimoğlu Ali Paşa Camii Ktp	Sultan Ahmed Camii Ktp
Mushaf-ı Şerif	2	3	7							
Kütüb-i Semâviye	-	-	-							
Kıraat	-	25	2							
Tefsir	38	70	16							
Usûl-i Hadis	-	-	-							
Hadis	17	36	4							
Usûl-i Fıkıh	5	-	-							
Fıkıh	52	128	3							
Fetâvâ	-	-	-							
Ferâiz	-	-	-							
Tasavvuf	8	126	2							
Akaid ve Kelâm	-	41	-							
Hikmet	16	-	-							
Mantık	-	-	2							
Hey'et, Coğrafya	-	-	-							
Hendese vd.	-	45	-							
Ahlâk ve Siyaset	-	-	-							
Mev'iza	-	87	-							
Tevârih	2	71	1							
Tıb	-	26	-							
Edebiyat	3	126	10							
Meânî, Beyân	12	-	-							
Âdâb	-	-	1							
Nahiv	20	6	4							
Sarf	-	-	-							
Lugat	22	44	-							
Mecâmi'-i Fünûn	-	81	-							
Resâil	-	-	-							
Diğer	-	-	-							
Toplam	196*	1.691*	54*	134	27	47	194	25	20	60

